

Tartu Ülikool
Sotsiaal- ja haridusteaduskond
Ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut

TAVAINIMESE VÕIMALUSED KEHTESTADA END MEEDIAGA
SUHTLEMISEL

Bakalaureusetöö

Janne Jaagant
Juhendaja: Halliki Harro-Loit, PhD

Tartu
2012

Sisukord

Sisukord	2
Sissejuhatus	3
1. Teoreetilised lähtekohad	7
1.1. Uurimistöö tugimõistete seletus	7
1.1.1. Tavainimene ja meediaharidus	7
1.1.2. Erinevad meedia konfliktivõimalused	10
1.2. Meedia aruandekohustuse instrumendid	10
1.2.1. Ajakirjanduse sisesed instrumendid	11
1.2.2. Ajakirjanduse välised instrumendid	13
1.3. Ajakirjandusliku informatsiooni töötlemise protsessid ja meedia läbipaistvus	15
1.3.1. Meedia läbipaistvus	15
1.3.2. Ajakirjandusliku informatsiooni töötlemine ja aruandekohustuse instrumentide võimalik sekkumine	17
2. Uurimisküsimused, meetod ja valim	21
2.1. Uurimisküsimused	21
2.2. Uurimisstrateegia	22
2.3. Meetod ja valim	23
2.3.1. Valimi kirjeldus ja kriitika	23
2.3.2. Meetodi kirjeldus ja kriitika	26
3. Empiirilised lähtekohad. Kolme juhtumi analüüs	29
3.1. Eesti Ekspressi artikkel „Seaduse järgi tehtud patt”, Madis Jürgen, 20.04.2000	29
3.2. Vösa-reporteri reportaaž „Keila proudad kisuvad keldriboksi pärast kurja vimma”, Peeter Vösa, 14.06. 2011	30
3.3. Vösa-reporteri reportaaž „Sotsiaalmaja elanik nutab taga ema kappi”, Peeter Vösa, 06.04.2010	32
4. Uuringu tulemused	35
4.1. Fookusgruppide seas kasutatud juhtumite võrdlus	35
4.2. Uuringu tulemused	37
4.2.1. Teadmised meedia aruandekohustuse instrumentidest	38
4.2.2. Meedia aruandekohustuse instrumentide tõhusus ja kasutamise lihtsus tavainimese aspektist	45
4.2.3. Probleemi teadvustamine ja tavainimese valmisolek enesekehtestamiseks konflikti korral	47
5. Järeldused ja diskussioon	53
Kokkuvõte	60
Summary	62
Kasutatud kirjandus	64

Sissejuhatus

Aastal 2009 tuli inimestele Delfi ja TV3 koostööl üleskutse võtta osa väljaannete ühisprojektist „Rahva video”. Inimestelt oodati videolugusid, mis võiks ka laiematele massidele huvi pakkuda. TV3 uudistejuht Sven Soiver selgitas projekti: „Kui märkate midagi, millele tavaliselt telekaamerad peale ei satu, või siis näiteks osalete üritusel, mis teid heast või halvast küljest üllatab ning mida teie arvates võiks terve Eesti näha, siis nüüd on võimalik seda TV3 uudiste kaudu jagada kõigiga” (Delfi 2009). Põnevamad videod jõudsid TV3 uudistesaadetesse ja said rahaliselt premeeritud. TV3 andis võimaluse, sarnaselt sotsiaalmeediale, auditooriumil muutuda ise uudisteloojaks.

Samas ei olnud mitte kusil projekti esindavates veebilehekülgedel välja toodud reegleid või seadusi meediaetikast ja informatsiooni käsitlemisest, mille puudumine väljendus ka üles laetud videolugudes. Tingimusi ja reegleid teadmata, laeti üles klippe inimestest, kes mõningatel juhtudel polnud isegi teadlikud, et nende tegevus on võetud videolinti ja üles laetud internetti, mille pealt loodetakse teenida tulu. Jääb mulje, et meediaväljaanded on ära kasutanud inimeste väheseid teadmisi meediaharidusest, tuues end tarbijatele lähemale ning tõstnud oma populaarsust. Kuid kas ja mida saaksid teha need inimesed, kes avastavad, et neid on avalikkuse ees presenteeritud ilma nende teadmata? Või mida teha, kui kommunikaatori rolli astunu tagantjärele avastab, et on kellelegi tekitanud kahju, mida ta ei osanud ette näha?

Antud bakalaureusetöö eesmärgiks on uurida, kuidas reguleerivad Eestis hea tava reeglid meediakogemusega inimeste suhteid ajakirjandusega. Suurema tähelepanu all on küsimus, kuidas saavad meediakogemusega inimesed ehk tavainimesed, kellel ei ole ka märgatavat mõjuvõimu end kehtestada, kui nad satuvad erinevatel põhjustel ajakirjanduse ja ajakirjanike tähelepanu ning kriitika alla?

Sõna “kaitse” on uurimistöös kasutatud teadlikult. Sageli on tavainimeste kajastamine meedias seotud konfliktiga, õnnetustega, harvem millegi erakordsega. Sellised olukorrad jagunevad omakorda üldjoontes kolmeks. Esimene tüüpolukord on ootamatu meedia

tähelepanu. Näiteks salvestamine, intervjuerimine, fotografeerimine kohas ja ajal, mil inimene ei oska seda oodata või pole valmis tähele panema ja adekvaatselt reageerima. Või näiteks hakatakse töötava kaameraga inimest küsitlema. Lisaks eeldustega küsimuste esitamine nii, et inimesel pole aega kontekstiga tutvuda või filmimine, kui kiirabi kannatanule abi annab või kui inimene annab politseile ütlusi. Teine tüüpolukord ja esimesest veidi erinev on näiteks olukord, kus naaber (mitte ajakirjanik või telekanali esindaja) filmib ning teeb pärast salvestuse avalikkusele kättesaadavaks. Kolmas tüüpolukord on tavaliste inimest teadlik pöördumine meedia poole (nn *reality show*'des osalemine), kusjuures nimetatud formaatides võivad olla ühtaegu nii need, kes on oma osaluse teinud teadlikult ja on selleks ette valmistunud ning ka need, kes meedias esinemist pigem väldivad, kuid on sunnitud seda tegema „ei” ütlemise võimaluse puudumisel.

Kui tavainimesed on üldjuhul inimesed, kel pole mõjuvõimu ja kelle kogemus ajakirjandusega suhtlemisel on väike või puudub üldse, siis Eesti ajakirjanduse eetikakoodeks eristab veel inimesed, kes on mingil põhjusel eriti haavatavad. Ehk siis isikud, kelle puhul me ei saa eeldada, et nad saavad hakkama informatsioonilise enesemääramise õigusega kaasneva vastutuse võtmisega. Ajakirjanduseetikas on reegel, et haavatavatele inimestele (haiged, vanad, lapsed) tuleb nende õeldu võimalikke tagajärgi selgitada. Eesti ajakirjanduseetika koodeksis on ka lause, et meediaga harjumata inimesi tuleb kohelda teisiti, kui avaliku elu tegelasi, kes mõjutavad enamal või vähemal määral avalikku käekäiku ja riigi käekäiku. Viimaste osas on juurdlemine aktsepteeritud ja meedia tähelepanu pole neil inimestel õigust tõrjuda, kui ajakirjandus suudab põhjendada, et avalikkusel on vaja antud informatsiooni teada. Eetikakoodeks jätab, aga otsese regulatsiooni alt välja tavainimesed, kellel vastavalt peakski olema kõige suurem otsustusõigus selles osas, millist teavet, kes ja kuidas nende kohta levitab. Selline informatsioonilise enesemääramise õiguse rakendamine eeldab aga teadmisi vähemalt kahes aspektis. Ühelt poolt elementaarseid teadmisi sellest, millised on eetikareeglid ja aruandekohustuse süsteem ajakirjanduse puhul. Teiselt poolt teadlikkust sellest, millal milliseid vahendeid on efektiivne kasutada. Käesolevas uurimistöös on keskendutud just

kohtuvälistele võimalustele. Ehk võimalustele, mis ei oleks tavainimesele liiga kulukad aja, raha ja tervise seisukohalt.

Uurimistööle eelnes seminaritöö teemal „Inimese võimalused kasutada meedia aruandekohustuse instrumente konfliktis ajakirjandusega”, kus oli tehtud juhtumianalüüs 2000 aastal Eesti Ekspressis ilmunud artiklile ja sellele järgnenule. Seminaritöö eesmärgiks oli analüüsida ja ette valmistada konkreetne dokumenteeritud juhtum, ning uurimisküsimused, mida bakalaureusetöös kasutada.

Käesoleva bakalaureusetöö teoreetiline pool annab ülevaate „Media Accountability and Transparency in Europe” projekti raames aastal 2011 ilmunud raamatus „Mapping Media Accountability - in Europe and Beyond” nimetatud meedia aruandekohustuse instrumentidest ning projekti raames käsitletud ajakirjandusliku informatsiooni töötlemise faasidest. Empiiriline osa käsitleb ühte Avaliku Sõna Nõukogu juhtumit, kus mõjuvõimuta inimene (see on tavainimese kõige olulisem tunnus ka antud töö kontekstis) kannatas meedia kallutatud käsitluse all ja kes ei saanud enda maine kaitseks midagi eriti teha. Avaliku Sõna Nõukogu ja kahe „Võsareporter” juhtumit ning tehtud intervjuusid analüüsides püüab töö autor leida vastused allpool esitatud uurimisküsimustele. Eesmärgiks on jõuda selgusele kuivõrd avatud ja efektiivne on Eesti meedia aruandekohustuse instrumentide kogum tavainimesele. Eelneva põhjal esitab autor oma töös 3 uurimisküsimust:

1. Kuidas tunnevad tavainimesed meedia aruandekohustuse instrumente?
2. Milliseid meedia aruandekohustuse instrumente peab tavainimene kõige tõhusamateks?
3. Mil määral on tavainimene ise valmis end konfliktis ajakirjandusega kehtestama?

Töö lõpus on esitatud eesti ja inglise keelne kokkuvõte, kasutatud allikad ning uurimust puudutavad lisad.

Tartu Ülikooli ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituudis pole varem meedia aruandekohustuse instrumente tavainimese kasutajasõbralikkuse aspektist uuritud, seega on käesoleva uurimistöö veel üheks eesmärgiks luua huvipakkuvast ja vähe uuritud

ainesest esmane ülevaade. Varasemalt on uuritud ajakirjanike hoiakuid eetilistes küsimustes Maili Kanguri 2009 aasta magistritöös „Eesti ajakirjanike hoiakud eetiliste konfliktide puhul” või meedia aruande kohustuse instrumentidest ajakirjanike blogisid Juhan Langi 2011 aasta bakalaureusetöös „Ajakirjanike blogide meediakriitiline dimensioon”. Vastulauset kui instrumenti on uurinud Kristjan Ots 2009 aastal oma magistritöös „Meediavabaduse reguleerimine – allikakaitse ja vastulause õigus”.

Bakalaureusetöö autor tahab kõige suuremad tänusõnad öelda oma juhendajale Halliki Harro-Loidile, kes oli toeks ja andis innustust uurimistöö algatusel ning nõustas ja juhendas õigete allikate ning materjalideni. Suured tänud ka fookusgruppides osalejatele ning intervjuueeritavatele, tänu kellele sai uurimistöö autor palju huvitavat informatsiooni. Tänusõnad ka kõikidele lähedastele, sõpradele ja tuttavatele, kes töö protsessi käigus toetasid nõu ja jõuga.

1. Teoreetilised lähtekohad

Teoreetiline osa annab ülevaate meedia aruandekohustuse instrumentidest lähtudes tavainimese aspektist. Peatükis on toodud erinevad meedia aruandekohustuse instrumentide näited. Lisaks on uuritud ajakirjandusliku informatsiooni töötlemise protsesse võttes arvesse meedia aruandekohustuse instrumentide amplituud, mis võimaldavad inimestele hea tava kaitset teatud infotöötlemise etapil.

1.1. Uurimistöö tugimõistete seletus

1.1.1. Tavainimene ja meediaharidus

Rääkides meedia aruandekohustuse instrumentidest lähtub töö autor tavainimese aspektist. Ehk üksikisikust, kes ei ole avaliku elu tegelane. Ajakirjanduseetikas on kasutusel mõisted nagu „avaliku elu tegelane”, „meediaga suhtlemisel kogenematud inimesed” (Eesti...2012). Kõige enam on defineeritud avaliku elu tegelase mõistet ja seda on eeskätt seotud poliitilise ning majandusliku võimuga (Eesti...2012). Avaliku elu tegelase mõiste on omakorda jagatud kaheks: absoluutses mõttes avaliku elu tegelased (poliitikud, ekraani- ja sporditähed) ning piiratud ulatuses avaliku elu tegelased, kes võivad selleks saada seoses konkreetse sündmusega (Harro-Loit 1996: 108). Viimase variandi puhul tekib küsimus, kui oluline on konkreetse sündmuse puhul inimese eraeluliste faktide avaldamine (Harro-Loit 1996: 109). Lisaks nimetatud kahele kategoriseerimisele on ka kolmas võimalus, kus inimene satub meediatähelepanu alla soovimatult. Kokkuvõtlikult on antud uurimistöö raames käsitletud tavainimesi, kellel puudub üldjuhul võim ja silmapaistev mõju ühiskonnale. Siin tuleb rõhutada ka võimuta ekspertide käsitlemist kui tavainimestena. Erinevatel ekspertidel võivad olla väga head teadmised ja oskused olulistes valdkondades, kuid see ei lase eeldada, et neil on head teadmised ja oskused enesepresenteerimiseks meedias. Käesoleva töö kontekstis on oluline see, et on hulk inimesi, kellelt vastavalt Eesti ajakirjanduseetika koodeksi järgi justkui eeldataks kogemust meediaga suhtlemisel ning hulk inimesi, kellelt sellist

kogemust ei oodata ning kelle suhtes ajakirjanik peaks üles näitama hoolivust just olukorras, kus inimese käest palutaks avalikku intervjuud või kommentaare (Eesti...2012).

Lisaks eelmainitule tuleb arvesse võtta ka tänapäeva tehnoloogia areng, mis on loonud olukorra, kus auditooriumist on saanud aktiivne osaleja uudisloomes (kaasav ajakirjandus, kodanikuajakirjandus jms). Katrin Voltmer toob välja, et efektiivne avalik kommunikatsioon hõlmab rohkem, kui professionaalse meedia strateegide palkamine. „Meedia on tugevam, kui ta on kaasanud ka kodanikke ühiskonnast” (Voltmer, Lazaroiu 2010: 198 kaudu). Mõnel juhul on see kaasamine olnud allikateadlik (näiteks blogimine kindlale väljaandele), kuid on ka olukordi, kus kodanikke on kaasatud nende endi teadmata (näiteks sotsiaalmeedias avaldatud informatsiooni avalikkuse ette toomine läbi ajakirjanduse). Uued formaadid, informatsiooni ja meelelahutuse segunemine tekitab olukordi, kus tavainimesed ja nende elu on sagedamini uudiskünnise ületajateks kui veel kümmekond aastat tagasi. Siinjuures võiks tavakodanik olla enam kursis ka avaliku kommunikatsiooni eetika ja võimalustega, millega tagatakse kommunikaatori (ajakirjanduse) vastutus.

Kõike seda arvestades on uurimistöö autor jaganud tavainimese tarbijaks ja allikaks. Esimese puhul on selge, et meedia tarbijaks peame inimest, kes tarbib vähemal või rohkemal määral erinevaid meediumeid ja on informatsiooni vastuvõtja. Allikas on aga omakorda jagatud kaheks: oma meedia kaasatusest teadlik allikas ja mitteteadlik allikas. Tavainimesest, kui teadlikust allikast, räägitakse *participatory journalism*’is ehk kodanikuajakirjanduses. Kuna mõiste taga võivad varieeruda erinevad funktsioonid on seda raske täpsemalt lahti seletada. Lewis et al on defineerinud selle järgmiselt: „Kui meediatarbija võtavad enda kasutusse ajakirjanduse vahendid, on nende võimuses teineteist informeerida” (Lewis et al 2010: 166). Näitena võib tuua blogimise või kindla temaatikaga Facebooki lehed, kus inimesed vahetavad teadlikult informatsiooni. Seletuse järgi võiks teadlikuks allikaks nimetada ka avaliku elu tegelast; inimest, kes kasutab meediat enda huvides; inimest, kes jagab meediale teadlikult informatsiooni.

Mitteteadlikud allikad leiab olukorrast, kus avalikkussfääri ja privaatsfääri piirid hägustuvad. Seda nimetatakse „*privatization of the public*”: *What used to be private increasingly enters the public sphere.*”, ehk kõik mis enne oli privaatne liigub avalikkussfääri (Imhof and Schulz 1998, Landert et al 2011: 1422 kaudu). Näiteks olukord, kus inimesed, kes kasutavad sotsiaalmeediat isiklikeks vajadusteks, kuid kelle avaldatud info on jõudnud laiema avalikkuse ette, kui sisering. Samuti inimesed, kellest on tehtud video või foto ilma nende teadmata ja mis on üles pandud laiemale avalikkusele (nagu sissejuhatuses näiteks toodud TV3 ja Delfi „Rahva video”). Ehk inimesed, kelle isiklikud tegevused jõuavad siiski avalikkuse ette. Mitteteadlikuks allikaks võib nimetada ka inimest, kes on teadmatult kaasatud meediasse teadliku allika poolt. Nii teadliku kui ka mitteteadliku allika puhul tuleb arvestada sellega, et kui inimesest saab teabeallikas, tekivad tal ühelt poolt kohustused ja teisalt õigused. Allikatel on kohustus olla usaldusväärseks, teisalt aga on usaldusväärsus ka õigus. Lisaks võib mitteteadlikke allikaid märkida ka sissejuhatuses toodud näite puhul, kus inimesed on Delfi ja TV3 üleskutse veebilehele laadinud üles videoid, teadmata oma kohustustest (lisaks usaldusväärsele), mis kaasnevad teabeallikaks olemisel.

Rääkides tavainimesest kui meediatarbijast ja (mitte)teadlikust allikast tuleb arvesse võtta ka meediahariduse faktor. Kadri Ugur on oma magistritöös „Meediaõpetus põhikoolis. Tugimaterjal õpetajatele” toonud meediapädevuse neli osaoskust (Ugur 2004: 3):

1. meediavoolus orienteerumine
2. enesele vajaliku informatsiooni üles leidmine
3. selle usaldusväärse kriitiline hindamine
4. vajaduse korral oma seisukohtade edastamine meedia vahendusel

Selleks, et meediaga suhtlemisel säiliks tavainimesel nii informatsioonilise enesemääramise võimalus kui ka väärikus, oleks tarvis kõigist nimetatud neljast pädevusest läbivat teadlikkust. „Senised õppekavad on pidanud oskust verbaalseid meediatekste luua olulisemaks kui oskust meedias orienteeruda” (Ugur 2004: 4), tõstatab küsimuse meediahariduse pädevusest tavainimese ette valmistamisel meediaga suhtlemiseks.

1.1.2. Erinevad meedia konfliktivõimalused

Lisaks tavainimese mõistele, saab erinevalt defineerida ka konflikti meediaga. Uurimistöö autor on parema arusaamise huvides kirjeldanud mõningad meedia konfliktivõimalused seoses tavainimestega:

Otsene konflikt	Kaudne konflikt
Otsene avalik süüdistamine	Blogimine
Avalikku konflikti kaasamine	Kommenteerimine
Sunnitud kommenteerimine	Tõsielusaates osalemine
Ebatäpne tsiteerimine	Sotsiaalmeedia kasutamine
Informatsiooniga eksitamine	Töölane ametipositsioon (õpetaja vs firmajuht) ja avalik sõnavõtt

Tabel 1: Meedia konfliktivõimalused

Nagu tabelist näha võib meedia konfliktivõimalusi defineerida mitmeti, mis muudab nendele reageerimise keerukamaks. Millal on tegu konfliktiga, millele peab reageerima? Kuidas oleks kõige õigem reageerida? Millised on võimalikud vahendid, et lahendada tekkinud vastuolu kõige tõhusamalt ja kohtuväliselt?

1.2. Meedia aruandekohustuse instrumendid

Eelmises peatükis esitatud küsimustele võivad võimaliku lahenduse pakkuda meedia aruandekohustuse instrumendid (MAId). McQuail (2000) on MAId loetlenud järgmiselt: seaduse ja regulatsiooni instrumendid; turu instrument; avaliku vastutuse instrumendid; professionaalse vastutuse instrumendid. Tavainimese seisukohast võivad need neli pakutud võimalust jääda liiga kitsastesse raamidesse, mis ei suuda end rakendada erinevate konfliktide korral.

Konkreetselt kirjeldavad instrumente, millega meediat suunatakse ja sunnitakse vastutama avalikkuse ja indiviidide ees Fengler et al, loetledes neid „Mapping Media Accountability – in Europe and Beyond”. Üldisemalt jaotavad autorid MAId tänapäeva

tehnoloogiat arvesse võtvalt järgmiselt: digitaalajastu eelse meedia väljatöötatud aruandekohustuse instrumendid ja innovaatilised meedia aruandekohustuse instrumendid (Fengler et al 2012: 9). Koostöös teiste raamatu autoritega on välja toodud 12 meedia aruandekohustuse instrumenti, mis on jagatud ajakirjanduse sisesteks ja välisteks instrumentideks (Fengler et al 2012: 12). Ajakirjanduse sisesed on: ajakirjanike blogid, meedia teemaline ajakirjandus, ombudsmanid, pressinõukogu, kirjad toimetajale, koolitused, eetikakoodeks. Lisaks sellele, et nimetatud meedia aruandekohustuse instrumente saab kategoriseerida ajakirjanduse sisesteks vahenditeks, on nad ka ajakirjanduse eneseregulatsiooni vahenditeks. Ajakirjanduse välised on: online-kommentaariid, meelelahutuse erivormid, meedia kriitika ja sotsiaalsõrgustik, tavainimeste blogid, uuringud, mittetulundusühingud.

1.2.1. Ajakirjanduse sisesed instrumendid

Blogimine on üks võimalikest instrumentidest, mida kasutavad tavainimesed kui ka ajakirjanikud. Juhan Lang toob oma 2011 aasta bakalaureusetöös „Ajakirjanike blogide meediakriitiline dimensioon” välja järgmise: „Teisalt täidavad enamike ajakirjanike blogid üsna erinevaid funktsioone ning seega võivad sõltuvalt konkreetsest autorist, sisaldada tekste, alates igapäevaste toimetuste kommenteerimisest, kuni meediakriitikani.” (Lang 2011: 12). Arutluse kohaks on siin see, kas ajakirjanik, olles häälekandjaks mõnele väljaandele, saab oma isiklikus blogis olla üdini aus ja meediakriitiline? Kui ajakirjanik kritiseerib mõnda teist väljaannet, siis kas tegu on objektiivse või subjektiivse kriitikaga? Tavainimesele võib aga mõne aktiivse ajakirjaniku blogi olla üks väheseid võimalusi, et otse (ja avalikult) konkreetse ajakirjanikuga ühendust võtta.

Ombudsmanid on ajakirjandusmaastikul väheräägitud teema. Mida rohkem ajakirjandus liigub uue-ajastu meedia suunas, seda vähemtähtsam tundub ka ombudsmanide vajalikkus. Ainuüksi Ameerika Ühendriikide meedia väljaannetes on vähem kui 30 ombudsmani (Ombudsmen 2010, Kenney et al 2011 kaudu). Ombudsmanide ülesannetena nähakse suhtlemist meediatarbijatega kui ka ühiskonnaga laiemalt. Lisaks nähakse temas kui ajakirjanduse (väljaande) läbipaistvuse ja kriitika häälekandjat. Kuid

Kenney et al leiavad, et eelnimetatud ootusi täita ei tee meedia ombudsmanid selleks piisavalt (Kenney et al 2011: 39). Eestis on ombudsmani staatusega isik vaid Eesti Rahvusringhäälingus.

Bertrand on öelnud, et kõik pressinõukogud seisavad pressis vabaduse eest ning otseste ja kaudsete riigi sekkumiste vastu (Bertrand 1978: 241). Lisaks toob ta välja, et nõukogude suure tähelepanu all on olnud just pressieetika, eriti kui mõelda, et Suurbritannias loodud pressinõukogude kehastrüktuur on kõige aktiivsemalt tegelenud just pressis poolt toodetud info kaebustega (Bertrand 1978: 243). Eestis tegutseb kaks pressinõukogu: Eesti Ajalehtede Liidu pressinõukogu ja Avaliku Sõna Nõukogu. Mõlemad on loodud selleks, et pakkuda meediaga konfliktis läinud inimesele kohtuvälist lahendit. Samas tuleb meele pidada, et pressinõukogud ei ole mitteametlikud kohtuasutused vaid suunavad, õpetavad institutsioonid (Bertrand 1978: 249).

„Kirjad toimetajale on alati olnud üks võimalustest tavainimestel oma hääl kuuldavaks teha.” (Landert et al 2011: 1422). Toimetajale kirjutades ja sellega ka väljaande toimetuse poole pöördudes, saab inimene avaldada kommentaare mõne ilmunud artikli/uudise kohta, pöörata tähelepanu tekkinud arutelule, teha ettepanekuid jne. Rohkem võib seda näha ajakirjanduses, kus ilmunud numbril algul on välja valitud mõned näited lugejate tagasisidest eelmise numbril artiklite kohta.

Lisaks nimetatud vahenditele tuleb siia juurde lisada veel ajakirjanduse eetikakoodeks. „Eestis kehtib ajakirjanduseetika koodeks aastast 1997. See on üpris kompaktne dokument, mis käsitleb kõige olulisemaid ajakirjanduseetika aluseid” (Tammerk 2010). Eetikakoodeksi ülespanek väljaande koduleheküljele või tutvustusse, lisab väljaandele läbipaistvust. Suurbritannia näite varal on ajakirjanik S. Baxter leidnud, et väljaande läbipaistvus on lugejale väga oluline. Sedasi teavad nad kohe, mida ühelt väljaandelt oodata, mis on need standardid, mille alusel töötavad konkreetse väljaande ajakirjanikud. Eetikakoodeksi põhjal saavad väljaande jälgijad teatud kindluse, kui nad teavad, mida nad tarbivad ning ühtlasi nõuda väljaandelt, et nad ülespüstitatud standardeid ka jälgiks. Kahjuks pole aga kuigi palju väljaandeid, kes seda võimalust ka reaalselt kasutavad

(Baxter 2011, Evers et al 2011: 13 kaudu). Ühtlasi tuleb meeles pidada, et eetikakoodeksil ei ole õiguslikku alust kedagi millekski sundida või kohustada vaid ainult suunata ja soovitada.

1.2.2. Ajakirjanduse välised instrumendid

Ajakirjanduse digitaliseerumisega muutuvad online kommentaarid üha kaalukamaks hääleks. Lähtudes Bertrandi loogikast, mille järgi jagab ta MAId sisesteks, välisteks ja kooperatiivseteks, võiks online kommentaarid paigutada kooperatiivsete meedia aruandekohustuse instrumentide hulka. „Bertrand peab kooperatiivset kategooriat kõige põnevamaks, „sest see eeldab, et press, professionaalid ja avalikkus ühinevad kvaliteedi tagamiseks” (Bertrand, 2003, p. 23, Krogh et al 2010: 192 kaudu). Seda koostööd võib näha näiteks erinevate online-ajakirjanduse kommentaariruumides, kus lisaks moderaatorite otsusele kommentaari kvaliteedi üle, saavad ka teised kommentaatorid panna punkte või hääletada kommentaaride poolt, pidades neid siis heaks või halvaks. „Bertrandi meelest, peaks instrumendid kooperatiivses kategoorias – kui nad töötavad hästi – olema kõige efektiivsemad” (Krogh et al 2010: 192).

Online kommentaarid annavad võimaluse anonüümselt avaldada mõtteid avalikustatud informatsiooni kohta. Anonüümsus on omakorda kaasa toonud olukorra, kus inimesed kommenteerivad sõnu valimata. Näiteks kutsus Delfi kampaaniaga „Ära sigatse” inimesi arvestama oma kommentaaridega ja et solvamise jätkudes ollakse sunnitud piirama kommenteerimise võimalusi. Praeguseks on suurematel veebi väljaannetel moderaatorid, kes jälgivad kommentaare. Saamaks paremat aimu kommentaaride toimimisest, kui meedia aruandekohustuse instrumendist, töö autor uurimuse raames ühe Eesti veebi väljaande moderaatoritele küsimused nende töö ja kommentaariruumi kultuuri kohta (Lisa 1). Vastustest selgub, et moderaatorid on palgatud põhikohaga töötajad, kes on saanud ja saavad ka edaspidi aastaringselt erialaseid koolitusi (meedia teemalised koolitused). Kommentaare toimetatakse lähtuvalt „seadustest, X kommentaariumi reeglitest, isiklikest eetilistest tõekspidamistest ja sisetundest” (Lisa 1). Küsimusele „Kuidas kirjeldate kommentaariumi kultuuri arengut?”, toob küsimustele

vastanud moderaator välja järgmise: „Olen töötanud 3 aastat--kõnepruuk ja keelekasutus ei ole muutunud, aga inimeste teadlikkus küll, nad ei kirjuta enam roppe sõnu välja niipalju, teades, et võib järgneda *bännimine* ehk teatud ajaks kommenteerimise piiramine” (Lisa 1). Vastustest võib järeldada, et kommenteerimine on muutunud arvestatavaks keskkonnaks, mida väljaande toimetused püüavad kontrollida, koolitades selleks vastavaid palgalisi töötajaid. Kommentaare modereeritakse nii enda (hoida silma peal inimeste arvamusel jm) kui ka kommenteerijate huvides (kellegi pahatahtlik laimamine on karistatav). Ühelt poolt selline tegevus soodustab ja toetab kommenteerimise kui meedia aruandekohustuse instrumendi kasutuse tõhusust, teisalt aga võib muutuda näiliseks abivahendiks, kus kommenteeritud info ei jõua vajaliku inimeseni. Samas tuleb ka moderaatori vastustest välja tavainimese kaasamine meediasse, kus tööle saanuil on võimalus osaleda läbi modereerimise meedia sisu loomises.

Meelelahutuse erivormid pakuvad koostöös sotsiaälvõrgustikega huvitavat instrumentide kooslust. Tehnika kättesaadavusega pole enam uudne näha lühifilme või muusikavideoid erinevates sotsiaälvõrgustikes. Kõige selle juures kasvab ka tavainimeste võimalus kasutada seda ajakirjanduses olevate temade tagasisidestamiseks, kritiseerimiseks jne. Meelelahutuse näiteks võib tuua siinkohal sissejuhatuses tutvustatud TV3 ja Delfi ühisprojekti „Rahva video”.

Lisaks mittetulundusühingutele Avaliku Sõna Nõukogu ja Eesti Ajalehtede Liit (koos Pressinõukoguga) on Eestis ka tavainimeste algatuslikke ühingu. Näiteks Noorte Meediaklubi, Eesti Kodanikuajakirjanduse Selts ja lugematud koolilehe grupid. Tavainimeste poolt üles kutsutud ühingud on heaks võimaluseks tõsta kodanikuajakirjanduse kvaliteeti ja efektiivsust; pakkuda aktuaalset meediaharidust ning olla meediakriitika häälekandjateks.

Kõikidel nimetatud instrumentidel on ka õiguslik ja eetiline külg, millega arvestada erinevate MAIde kasutamisel. Kui enne oli juttu isikutest, kes annavad hinnanguid ja kriitilise tagasiside kaudu mõjutavad meediat ning otsest enesekehtestamist, siis nüüd tuleb rääkida ka juriidilistest ning eetikas olemasolevatest normidest, mis on seatud sisse,

et kaitsta tõde. Üheks selliseks instrumendiks on vastulause esitamise õigus. Kristjan Ots on Juridica väljaandes öelnud järgmist: „Vastulause esitamise õigus ei ole põhiõigus, küll aga põhiõiguskollisioonide lahendamise vahend ja pressioõiguse praktikas tunnustatud põhimõte”(Ots 2008: 106). Vastulause on lihtsam, väiksema aja- ning rahakuluga võimalus enda riivatud isikuõiguste kaitseks, kui seda oleks kohtumenetlus. Samas toob Ots oma artiklis välja ka vastulause teise poole, mis läheb vastuollu toimetamisvabadusega: „Seaduses sätestatud õigus esitada vastulause on kahtlemata tõsine sekkumine meediaväljaande vabadusse otsustada, kas, mida ja kuidas avaldada”(Ots 2008: 106). Konflikt oleks olemata, kui vastulause esitamine ja toimetaja poolt aktsepteerimine käiks rutiinsel igapäeva tasandil, ehk see oleks tulenevalt ajakirjanduskultuurist iseenesest mõistetav. Kui aga ettekirjutus on kanaliväline, siis on tegu toimetamisvabaduse rikkumisega (Ots 2008). Tavainimesel tuleb riivatud isikuõiguste kaitseks meedia aruandekohustuse instrumente kasutades nende teguritega arvestada.

1.3. Ajakirjandusliku informatsiooni töötlemise protsessid ja meedia läbipaistvus

1.3.1. Meedia läbipaistvus

Kuna ajakirjandus on ainus meedia vorm, mis on pühendunud tõe, mängivad seal teatud tööprotsessid väga olulist rolli (Kovach et al, Karlsson 2010 kaudu). Paljud ajasurve all töötavad ajakirjanikud ei saa enam garanteerida, et nad on oma loos esitanud kogu tõde, kasutades selleks kõiki vajalikke tööprotsesse, kuna tavapärased protsessid tõe esitamiseks (nagu näiteks mitme allika läbitöötamine) on aeganõudvad (Schudson et al, Karlsson 2010 kaudu). Paljud töötava ajakirjaniku tööprotsessid peaksid olema nähtavad ja arusaadavad avalikkusele, et mõista ajakirjandust ning eristada seda ülejäänud meediast. Saavutades sedasi teatud stabiilsuse avalikkuse poolt tunnustatud ajakirjanduslike tööprotsessidega, on need ka ajakirjandusele endale eneseregulatiivseks instrumendiks, et säilitada auditooriumi usaldus (Tuchman 1972, Karlsson 2010 kaudu).

Stabiilsuse saavutamiseks, tuleb kasutusele „meedia transparentsuse” mõiste, mida võib ajakirjanduses mitmeti tõlgendada.

Meedia transparentsust ehk läbipaistvust mõistetakse ja kasutatakse erinevalt. Juhan Lang on oma 2011. aasta bakalaureusetöös „Ajakirjanike blogide meediakriitiline dimensioon” toonud välja toimetajate ja ajakirjanikega tehtud intervjuudest järgmise: „Intervjuudest selgub, et enamik respondentidest peab Eesti trükiväljaannete tööd väga läbipaistmatuks, seda nii väljaannete siseste protsesside kui ka info töötlemise osas. Sealjuures tähtsustatakse aga läbipaistvuse all üsna erinevaid nüansse./../ Seega tõlgendab üks osa peatoimetajatest läbipaistvuse all väljaande sisuloo arusaadavust auditooriumi jaoks. Teiselt poolt seda probleemina ei nähta, pidades selle all silmas pigem väljaande kvaliteeti institutsiooni enda vaatevinklist“ (Lang 2011: 30). Samas on Kõuts-Klemm et al 2009. aastal ilmunud uuringus „Läbipaistvus Eesti ajakirjanduses” kõnetanud läbipaistvust korruptsiooni võtmes.

MediaAct projektis on meedia transparentsus jagatud kaheks: *actor transparency* ehk väljaande (väljaandja) läbipaistvus ja *production transparency* ehk tootmisläbipaistvus. Esimesel juhul on meedia organisatsioonid avalikustanud oma eetikakoodeksi. Suurbritannia meediablogi pidaja K. Arscott, toob välja, et selgesõnaline missioonisõnastus ning eetikakoodeksid väljaande lehel võivad igapäeva praktikas, näiteks tabloid ajalehtedele, negatiivselt mõjuda. Tema sõnul oleks see kindel ebaõnnestumine, kui nad paneksid välja eetikaregulatsioonid, mida nad ka tegelikult jälgima peaksid (Arscott 2011, Evers et al 2011: 13 kaudu). Siinkohal ei saa märkimata jätta ka interneti võimalusi. Kui trükiajakirjanduses ei saa iga väljaande numbri juurde lisada kõikide kaasa löönud ajakirjanike elulookirjeldusi, siis internet võimaldaks sel toimingul muutuda veebiväljaannete juures harjumuspäraseks kombeks (Evers et al 2011: 14). Väljaande läbipaistvus oleks üks võimalus, kuidas tagada meedia eneseregulatsioon, kuid see ei ole aga otseselt tavainimese mõjutada ja muuta. Kui tavainimesel puuduvad ka pädevused meedias orienteerumiseks, ei pruugi väljaande läbipaistvuseks toodud koodeksid ja informatsioon teda aidata, kui neid ei osata õigesti tõlgendada.

Production transparency ehk tootmisläbipaistvusega on tegemist, kui meedia organisatsioon avaldab tarbijatele informatsiooni nende allikatest ja professionaalsed otsused on tehtud uudiste tootmise käigus (Evers et al 2011: 14). Siia alla kuulub näiteks uudise edastaja nime avalikustamine (seda nii trükimeedias kui ka ringhäälingus) ning otsese allika nimetamine – kasutatud allika või otselingina veebikeskkonnas. Kuigi seda harrastatakse, on see pigem erand kui reegel (Evers et al 2011: 16). Meedia üliõpilane J. Thunder on kommenteerinud: „...allikate juurde lisamine aitab kaasa transparentsusele ja muudab väljaanded inimestele usaldusväärsemateks. Ühtlasi näitab see ka seda, et väljaanded ei tunne ebamugavust, kui nende fakte on võimalik kohe kontrollida”(Thunder 2011, Evers et al 2011: 16 kaudu). Mida läbipaistvam on meedia informatsioonitöötlemise protsess, seda arusaadavam on see ka üldsusele ning seda suurem on võimalus tavainimestel, kes on sattunud meediasse või osalevad meediasisu loomisel, ka kaasa rääkida väärtustest, mis ajakirjanduslikku sisuloomet mõjutavad.

Tootmisläbipaistvuse miinuseks on toodud selle ebareaalsus praktikas. Kuigi ühelt poolt võimaldaks see „...lugejal mõista, kust teatud otsused on pärit; ajakirjanike dilemmasid, kas avaldada midagi või mitte; mida kajastada, mida mitte kajastada; mis vahendid on lubatud, et lugu üldse saada jne...”(Baxter 2011, Evers et al 2011: 15 kaudu), pakuks see huvi vaid väikesele osale inimestest, kes tegutsevad meediavaldkonnas (Chamberlain 2011, Evers et al 2011: 15 kaudu). Chamberlain (2011) arvab, et tavakodanikust meediatarbija ei ole sellist aega, suunatust ja oskusi, et kogu seda infot, mis puudutab tootmist, vastu võtta.

1.3.2. Ajakirjandusliku informatsiooni töötlemine ja aruandekohustuse instrumentide võimalik sekkumine

Antud uurimistööle eelnenud seminaritöös „Inimese võimalused kasutada meedia aruandekohustuse instrumente konfliktis ajakirjandusega” jagas töö autor ajakirjandusliku informatsiooni töötlemise protsessid kolmeks faasiks:

- Esimene faas ehk publitseerimiseelne info kogumine.
- Teine faas ehk artikli trükkimine ja toimetamine.

- Kolmas faas ehk artikli ilmumine ja tagajärjed.

Arutelus MAIde üle toovad Fengler et al välja selle, et erinevad kommunikatsiooni teadlased on leidnud, et MAI võimalused, nagu näiteks pressinõukogud, ombudsmanid jne võivad olla nii preventiivsete kui ka parandavate funktsioonidega, mis rõhutaksid MAI funktsionaalsust (Fengler et al 2011: 11). MAIde ennetav, ehk ajakirjandusliku informatsiooni töötlemise protsesside esimeses ja teises faasis efektiivne toimimine eeldaks samas head läbipaistvust.

Esimeses, publitseerimiseelses faasis, saaks tavainimest kõige rohkem aidata meediahariduse instrument, sealjuures teadmised õigustest ja kohustustest allikana (kui inimene on teadlikult otsustanud olla allikas või ta on selleks enda teadmata saanud, näiteks kaasatud mõne loo raames; sunnitud andma kommentaare). Isabel Awad (2006) on väljendanud muret allikate pärast: „Ajakirjanduses tundub allikate julm kohtlemine olevat lahtumatu osa tööst. „Avalike huvid” nimel võivad professionaalsed ajakirjanikud oma allikaid petta ja esitada neid [allikaid] mitte meeldival ja oodatud moel ning, mis võib neid [allikaid] erineval moel kahjustada (maine, vara vm). Neid ebameeldivusi uudiste raporteerimisel kiputakse tõlkima, kui märke professionaalses aususes: nad demonstreerivad, et ajakirjanikud on pühendunud „tõele”, et nad on vabad kõikide teiste huvidest, kaasaarvatud allika huvidest” (Awad 2006: 922). Muret ja ühtlasi vajadust allikal head meediaharidus tausta omada, kinnitab näiteks Avaliku Sõna Nõukogu menetluses olnud juhtumite põhjused: loata eravaldusse tungimine, alusetu süüdistamine, selgitustest keeldumine; mainet kahjustavad väärväärted; ühepoolsed süüdistused, delikaatsete isikuandmete avaldamine jne (ASN lahendid 2012).

Nii nagu inimestel on ka ajakirjandusel privaatsfäär ja avalik sfäär, kus mõlemas mängitakse oma rolli ja privaatsfääris tehakse ettevalmistusi avalikkussfääri tarbeks. Selleks, et muuta ajakirjanduse informatsioonitöötlemine läbipaistvaks, nõuab avalik sfäär ümber defineerimist (Karlsson 2011). „Kui privaatsfääri tegevused muutuvad avalikuks, tekib risk, et tegevusse kaasatud inimene või toiming kaotab oma autoriteedi. Seda juhul, kui privaatsfääri käitumine on konfliktis käitumisega avalikkussfääris”

(Karlsson 2011: 280). Selleks, et hoida oma autoriteetset kohta, pole ajakirjanduse huvides tavainimest informatsioonitöötlemise protsessi kaasata. Kui aga esimeses faasis esitatud „tõe otsingu” protsess on allikale kahjulik, tekib tavainimesel vajadus saada luba võtta sõna teises faasis. Michael Karlsson toob välja järgmise: „Ajakirjandus võetakse vastutusele auditooriumi poolt juba avaldatud materjali põhjal. Kui aga artiklit on muudetud ja sealt on midagi välja jäetud publitseerimisfaasis sellepärast, et ta ei vasta läbivaatusele, siis vaid vähesed (kui üldse keegi) süüdistab ajakirjanikku halva töö tegemises. Kui aga ajakirjanik üritab distantseeruda juba ilmunud kehvast artiklist, siis on reageerimine tõenäoliselt teine” (Karlsson 2011: 282). Ehk siis, kui artiklisse kaasatud allikad saaksid kaasa lüüa teises faasis ja ajakirjanik teeb midagi valesti, saaks seda parandada ja nii ajakirjanik kui ka väljaanne ei võeta peale publitseerimist vastutusele väärade informatsiooni esitamise eest.

Siin tekib aga küsimus, mis juhul peaks allika või auditooriumi laskma privaatsfääri ja infotöötlemise teise faasi. Uurimistöö 1.3.1. peatükis kirjutatu põhjal pakuks ajakirjandusliku informatsiooni töötlemine ehk tootmislabipaistvus huvi vaid väikesele osale inimestest, kes tegutsevad meediavaldkonnas (Chamberlain 2011, Evers et al 2011: 15 kaudu). Kui aga tegu on konfliktiga tavainimese, kui allikaga, siis peaks sekkumine teise faasi olema lubatud ja artikli tootmine sellevõrra läbivaadatum, ettevaatlikum, aga ka aeganõudvam. Viimane kriteerium seab, tootmislabipaistvusele keerulisemad tingimused, seda eriti traditsioonilisele meediale nagu on paberväljaanne. Kui teatud looga on igapäevaselt ilmuvas paberväljaandes arvestatud, ei ole toimetajatel ja ka ajakirjanikel kuigi palju võimalusi, et kaasata allikaid, sest see venitaks loo trükki andmist. Seevastu online- ajakirjanduses saab juba avaldatud uudist täiendada, mis annab paremad võimalused allikal sekkuda ja ajakirjanikul artiklit parandada. Karlsson on informatsioonikogumise ja –tootmise paigutanud privaatsfääri (Karlsson 2011: 282), kuid online- ajakirjandus on see, mis võimaldab selle tuua avalikkussfääri, mis toob esile uuesti juba mainitud autoriteedi küsimuse.

Esmalt võib tunduda, et kolmas faas ehk publikatsiooni ilmumine avalikkusele, on tavainimesele kõige lihtsam faas kuhu sekkuda. Nii McQuail kui ka Fengler et al ja

paljud teised on arutlenud meedia aruandekohustuse instrumentide üle, mis rakenduksid kõige efektiivsemalt kolmandas faasis, ehk siis, kui lugu on juba publitseeritud. Kirjad toimetajale, kommenteerimine online-ajakirjanduses, vastulause nõudmine või pressinõukogu poole pöördumine on ühed paljudest võimalustest, kuid enamusest siiski reaktiivsed. Kuid olenevalt konflikti iseloomust ja tekkinud kahjust on ka küsitav, kas näiteks moraalse kahju korral tunduvalt hiljem ilmuv tauniv otsus pressinõukogu poolt on piisav või mitte. Või kas mitu numbrit hiljem ilmuval vastulausel on kaalu parandamaks tavainimese olukorda konfliktis?

2. Uurimisküsimused, meetod ja valim

Järgnevas peatükis on esitatud bakalaureusetöö uurimisküsimused, uurimisstrateegia, meetod, valim ja meetodi kriitika.

2.1. Uurimisküsimused

Nagu sissejuhatuses öeldud on antud bakalaureusetöö eesmärgiks uurida, kuidas reguleerivad Eestis hea tava reeglid meediakogemusega inimeste suhteid ajakirjandusega. Uurimistöö fookuses on tavainimesed, kellel puudub meediaga suhtlemise kogemus ning kas ja kuidas nad end ajakirjandusega konflikti korral kehtestada saaksid. Bakalaureusetöö on seminaritöö jätk ning teoreetilistest ja empiirilistest lähtekohtadest tulenevalt on püstitatud 3 uurimisküsimust, mida toetavad abiküsimused:

1. Kuidas tunnevad tavainimesed meedia aruandekohustuse instrumente?

- Millistes ajakirjandusliku informatsiooni töötlemise faasides nähakse võimalust sekkumiseks?
- Milliseid vahendeid saaks tavainimene üldse erinevates infotöötamise protsessi etappides kasutada, et oma õigusi kehtestada?

2. Milliseid meedia aruandekohustuse instrumente peab tavainimene kõige tõhusamateks?

3. Mil määral on tavainimene ise valmis end konfliktis ajakirjandusega kehtestama?

- Milles seisneb konflikt ajakirjanduse ja tavainimese vahel?
- Kas tavainimese kasutamine ajakirjanduses tõstatab tundlikust ajakirjandusnormide suhtes?
- Keda nähakse konfliktis vastutavana?

Esimese küsimusega püüab töö autor teada saada tavainimeste teadmised olemasolevatest meedia aruandekohustuse instrumentidest ning millal neid saaks kokkupuutel ajakirjandusega kasutada (fookus on konflikti olukord ajakirjanduse ja tavainimese

vahel). Küsimusi toetab teoreetiline taust ajakirjandusliku töötlemise faasidest ja meedia aruandekohustuse instrumentidest.

Teise küsimusega püüab töö autor läbi kvalitatiivmeetodi välja selgitada, milliseid meedia aruandekohustuse instrumente peab tavainimene kõige kättesaadavamateks ja tõhusamateks.

Kolmanda küsimusega püüab autor välja selgitada tavainimeste nägemuse ja suhestumise ajakirjanduse ja tavainimese konflikti korral, mida toetavad teoreetilised lähtekohad ajakirjandusliku informatsiooni töötlemise faaside kirjeldusest ja kvalitatiivuuring empiiriliste lähtekohtade näidetega.

2.2. Uurimisstrateegia

Uurimistöös esitatud küsimustele vastuste leidmiseks on valitud uurimisstrateegiaks juhtumianalüüs. „Juhtumi uuringu olemus on detailne uurimine väikesest huvipakkuvast osast ja tavaliselt ka huvipakkuvast perspektiivist” (Tight 2010: 337). Juhtumianalüüsis võib kasutada kõiki sobivaid meetodeid, mille peamine eesmärk on mõista vastavat juhtumit (Punch 2005, Tight 2010: 330 kaudu). Käesoleva juhtumianalüüsi meetoditeks on struktureeritud gruppintervjuud ja semistruktureeritud intervjuud ning tekstianalüüs. Juhtumi analüüsi lähtekohaks on teooria meedia aruandekohustuse instrumentidest ja ajakirjandusliku informatsiooni töötlemise protsessidest.

Juhtumianalüüsi tugevusteks on hea mõistete kehtivus, mis sobivad esindama valitud juhtumit; mitmed võimalused toetada uusi hüpoteese; erinevate rollide hea jälgitavus individuaalsete juhtumite kontekstis; võimekus tegeleda keerukate juhtumitega. Juhtumianalüüsi nõrkused võivad esineda juhtumi valikul; mitmekülgse tagamisel; seoste tekitamise keerukuses ühe konkreetse juhtumi ja laiema avalikkuse puhul (George et al 2005).

2.3. Meetod ja valim

Uurimistöös esitatud küsimustele vastuste leidmiseks on töö autor kasutanud kvalitatiivse meetodina struktureeritud küsitluskavaga fookusgrupi intervjuud. Kvalitatiivne meetod on valitud põhjusel, et antud teemat pole veel tavainimese aspektist uuritud ja on uurimistööna uus ning selleks, et huvipakkuvast ainesest luua esmane pilt (Vihalemm 2012) on soovitatud nimetatud meetodit. Fookusgrupi intervjuu valiku kasuks on esitatud järgmised tegurid:

- „Fookusgrupid sisaldavad sarnaste tunnustega inimesi sotsiaalses kommunikatsioonis,
- fookusgrupi eesmärk on koguda kvalitatiivset informatsiooni, mis on fokusseeritud kindlale teemale ning
- fookusgrupid kuuluvad kvalitatiivse meetodi alla kogumaks informatsiooni, mis on induktiivne ja tõetruu” (Krueger 1988: 47).

2.3.1. Valimi kirjeldus ja kriitika

Uurimistöö autor viis läbi kaks fookusgrupi intervjuud. Esimese grupi moodustasid viis noort vanuses 19-20aastat, kes lõpetasid 2011 aastal Keila keskkooli. Teise grupi moodustasid viis sotsiaaltöötajat vanuses 40-60. Fookusgrupis osalejad on valitud vastavalt mugavusvalimile järgmiselt:

- uurimistöö autori asukoha lähedus gruppidele,
- kõik fookusgrupis osalejad elavad samas linnas,
- kahe esitatud juhtumi seotus fookusgruppide osalejate kodulinnaga,
- kahe juhtumi kontekst on uurimistöö autorile tuttav.

„Fookusgrupid on tavaliselt moodustatud 7-10 inimesest, aga suurus võib varieeruda ka 4-12 inimesega. Suurus peab vastama kahele tingimusele: ta peab olema piisavalt väike, et kõik saaksid võimaluse jagada mõtteid ja piisavalt suur, et võimaldada vastuste varieeruvus” (Krueger 1988: 27). Töö autori poolt koostatud viie liikmelist fookusgruppi

nimetab Krueger (1988: 28) mini-fookusgrupiks, mille eeliseks on see, et grupp on piisavalt väike, et kõik saavad jagada oma ideid.

Fookusgruppide vanuse erinevused on üks valimi tingimustest. Eesmärk on suhelda tavainimestest vanema põlvkonnaga, kellel on olnud kokkupuudet (tarbijana või muul moel) interneti-eelse ajakirjandusega ja vastukaaluks sellele on tavainimestest noorema põlvkonna fookusgrupp, kes on rohkem kokku puutunud interneti ja online-ajakirjandusega. „Fookusgrupid on koostatud inimestest, kes on sarnased teineteisele” (Krueger 1988: 28), millest tulenevalt on noorema põlvkonna fookusgrupi puhul ühiseks teguriks sama keskkooli lõpetamise aasta ning vanema generatsiooni ühiseks tunnuseks ühine erialavaldkond ja töökeskkond. Fookusgruppe omavahel ühendab ühine elukoht Keila linna näol, mis on juhtumianalüüsi puhul oluline tegur.

Tabelites 2. ja 3. on esitatud valimi üldandmed. Tulenevalt intervjuueeritavate soovist jääda anonüümseks, on gruppides osalenute nimed kodeeritud loendusnumbri, soo ja vanuse põhjal (Nt: 1M20- üks 20aastane meesterahvas). Kodeeringut on kasutatud ka tulemuste esitamisel.

Sugu/nimetus	1M20	2M19	1N19	2N19	3N19
Vanus	20	19	19	19	19
Omandatud haridus	kesk	kesk	kesk	kesk	kesk

Tabel 2. Esimene fookusgrupp 19-20aastased.

Sugu/nimetus	4N46	5N60	6N46	7N43	8N50
Vanus	46	60	46	43	50
Erialaline taust	sotsiaaltöö	sotsiaaltöö	sotsiaaltöö	sotsiaaltöö	sotsiaaltöö

Tabel 3. Teine fookusgrupp 40-60aastased.

Valimi kriitika seisneb mahus ja omavahelises tutvuses. Kruegeri kriitika mini-fookusgrupi puhul on, et väikeses grupis on ka vähem erinevaid arvamusi ja ideid (1988:

28). Kuna töö autori eesmärgiks oli moodustada valim kindlate ühiste teguritega on fookusgruppides osalejad omavahel grupikeskselt tuttavad (kaks gruppi omavahel tuttavad ei ole). Siin kohal toob kriitikana Rabiee (2004: 656) oma artiklis välja, et enamus uurijaid ei soovita eelnevalt omavahel tutvuses olevaid gruppe. Omavahel mittetuttavad inimesed annavad rohkem erinevaid vastuseid. Lisaks sellele väldib see gruppides eelnevalt paika pandud hierarhiast tulenevaid mõjutusi (Thomas et al 1995; Rabiee 2004: 656 kaudu). Samas on toodud välja ka Kitzingeri (1994) arvamus, et eelnevalt tuttavad grupiliikmed võivad toetudes teineteise kommentaaridele, ergutada elavamat vestlust ning ühtlasi on ka isiklikel või keerulistel teemadel lihtsam suhelda, kui ollakse eelnevalt tuttavad (Kitzinger 1994; Rabiee 2004: 656 kaudu). Kuna üks fookusgruppidest omab isiklikku kokkupuudet ühe juhtumiga (allikana), usub töö autor, et omavaheline tutvus toetab kogemuse erinevate aspektide välja toomist.

Uurimistöö valim ei võimalda laiendada üldistusi teistele samadele tingimustele vastavatele inimestele, vaid annab ülevaate valimis osalenud tavainimeste endi teadmistest, kogemustest ja arvamustest töös esitatud küsimuste põhjal.

Kõikide intervjuude puhul teevad vastajad lähtuvalt küsimustest teatud eeldused ja ka vastavad eelduste põhjal. Kuid eeldused võivad osutuda valeks ja seetõttu anda ka vale informatsiooni (Krueger 1988: 64). Fookusgrupis osalejatega ühendust võttes on soovitatav anda esmased kokkuvõtavad andmed fookusseeritud teemast. Kui intervjuueeritavad on väga uudishimulikud võib neile öelda, et täpsemad vastused saavad nad sessiooni lõpus (Krueger 1988: 65). Nendest väidetest juhendus ka uurimuse autor fookusgrupi osalistega ühendust võttes.

Käesoleva uurimistöö noorema põlvkonna fookusgrupi intervjuueeritavad leidis töö autor ühise tuttava kaudu, kes tundis isiklikult ühte 2011 aastal Keila Gümnaasiumi lõpetanud noort. Noorega võttis autor telefoni teel ühendust, kes kuulnud kõne eesmärki, nõustus osalema uuringus ja leidma veel 4 samal aastal lõpetanud koolikaaslast. Töö autor palus välistada klassikaaslased, et väikse valimiga gruppi satuksid siiski erinevatest kooliklassi keskkondadest tulnud lõpetajad.

Sotsiaaltöötajatest moodustuva grupi kasuks otsustas töö autor pärast kolmanda juhtumi valikut, et vähemalt ühe valitud looga oleks üks grupp (või keegi grupiliikmetest) seotud. Fookusgrupi ühe liikmega aitas töö autoril ühendust võtta endine kolleeg, kes andis telefoninumbri ja tutvustas põgusalt intervjuueeritavale uurimistöö autorit ja helistamise põhjust. Pärast telefoni teel kuulnud kirjeldust fookusgrupi eesmärgist ja ideest, otsis intervjuueeritav veel 4 kolleegi, kes vastaksid uurimuse autori poolt esitatud tingimustele. Intervjuueeritava käest küsiti ka luba kasutada teda isiklikult puudutanud juhtumit, milleks ka luba anti.

2.3.2. Meetodi kirjeldus ja kriitika

Fookusgruppide intervjuude läbiviimiseks kasutas töö autor struktureeritud intervjuu kava (Lisa 2). Kava koostamisel on lähtutud uurimisküsimustest ja empiirilistest lähtekohtadest, milleks olid kolm välja valitud juhtumit. Läbimõeldud ja ettevalmistatud kava aitab püsida teemas ja moderaatoril suunata küsimustega intervjuueerijaid, kui teema peaks kõrvale kalduma. Küsimuste eesmärk on tekitada arutelu osalejate seas, mida moderaator saab vajadusel suunata.

Semistruktureeritud intervjuud on kasutatud Eesti X-väljaande moderaatori ja ühes juhtumis osalenud allikatega. Intervjuude eesmärgiks oli toetada uurimistöö empiirilist ja teoreetilist materjali ning saada pidepunkte fookusgrupi intervjuudeks. Lisaks traditsioonilistele fookusgrupi meetoditele, valmistas töö autor empiirilise materjali põhjal ette kolm juhtumit, millest üks esindab online-ajakirjanduse eelset aega ja teised kaks online-ajakirjanduse perioodi. Esitatud juhtumite eesmärgiks oli osaliste teemast parem arusaamine ja soodustada arutelu.

Fookusgruppidele valmistati ette 3 juhtumit:

1. Eesti Ekspressi artikkel „Seaduse järgi tehtud patt”, Madis Jürgen, 20.04.2000
2. Võsareporterite reportaaž „Keila prouad kisuvad keldriboksi pärast kurja vimma”, Peeter Võsa, 14.06. 2011

3. Võsareporterite reportaaž „Sotsiaalmaja elanik nutab taga ema kappi”, Peeter Võsa,
06.04.2010

Nende juhtumite põhjal valmistas töö autor fookusgruppidele ette küsimustiku järelaruteluks.

Esimese juhtumi jagas töö autor eraldi taustlooks ja kuueks osaks, mille esitas gruppidele, paludes igas osas esitatud probleemile leida lahendus. Pärast lahenduse leidmist järgnes juhtumi arutelu, kus esitati põhiküsimused, mida toetasid veel lisaküsimused ja peegeldused, vastavalt grupi vastustele. Järgnevalt esitati teine ja kolmas juhtum arvutist videona, milledele mõlemale järgnes eraldi juhtumite põhine arutelu. Pärast kõiki kolme esitatud lugusid, tuli järelarutelu lisaküsimustega. Kuna sotsiaaltöötajate grupis oli ühel intervjuueeritaval isiklik kokkupuude ja osalus ühes juhtumis, lisandusid sellele intervjuueeritavale spetsiifilisemad küsimused.

Saadud tulemusi on analüüsitud cross-case meetodil, kus analüüsitakse ühte teemat koos näidetega erinevate vastajate poolt. Fookusgrupi metoodika võimaldab jälgida ka inimestevahelist dünaamikat (Krueger 1988: 31), mis annab uurimistöö autorile võimaluse jälgida millised emotsioonid tekivad erinevate juhtumite käsitlemisel. Saadud info võimaldab autoril paremini mõista esitatud vastuseid. Peamiselt on analüüsis kasutatud manifestest analüüsi, mille puhul uurijat huvitavad välja öeldud, nähtavad tekstiosad (Masso 2011).

Fookusgrupi intervjuueerimise ajad lepidi kokku vastavalt gruppide võimalustele. Intervjuud viidi läbi 2012 aasta aprillikuus. Esimesena toimus 19-20aastaste fookusgrupi intervjuu. Intervjuu kohaks oli vastavalt noorte soovidele Keila linnas asuv kohvik, kus võis segamatult fookusgruppi küsitleda ja intervjuud läbi viia. Kuigi noored enne intervjuud pelgasid, kas nad suudavad kõiges kaasa rääkida, siis pelgusest hoolimata olid nii juhtumite põhised arutelud kui ka järelarutelu väga sisukad ja kedagi rääkima „sundima” ei pidanud. Kuigi noored olid omavahel eelnevalt tuttavad, ei olnud kõik igas asjas ühel meelel. Intervjuu kestis 1 tund ja 45 minutit. Sotsiaaltöötajatest moodustatud fookusgrupi intervjuu toimus grupi soovil nende endi töökohas. Intervjuu kestis 2 tundi.

Paljud sotsiaaltöötajad ei olnud erinevates küsimustes ühel arvamusel ja diskuteerisid omavahel mitmel korral erinevate võimaluste üle. Vestlused salvestati mõlemal korral diktofoniga ja 19-20aastaste grupi puhul ka videokaameraga. Kuna sotsiaaltöötajate fookusgrupis oli inimene, kes ei soovinud videokaamera juuresolekul rääkida, kasutati ainult diktofoni. Mõlemad intervjuud transkribeeriti (Lisad 3 ja 4).

Töö autori arvates võib seda grupiintervjuu meetodit kritiseerida, kuna grupi liikmed olid tuttavad ja toob välja järgnevad kitsaskohad: respondendid suhtlevad omavahel, stimuleerivad üksteist (mis võib olla nii positiivne kui ka negatiivne); tekkivad loomulikud grupiprotsessid võivad mõjutada vastuseid; on vähem aega respondentile täiendavaid küsimusi esitada tema vastuste põhjal (aktiivse kuulamise kasutamine piiratud); teatud sihtrühmade/teemade puhul võib olla probleemne saada kokku või panna koos rääkima 8-10 inimest (Vihalemm 2012).

3. Empiirilised lähtekohad. Kolme juhtumi analüüs.

Empiiriliste lähtekohtadena on esitatud kolm erinevat juhtumit. Näited on valitud, et anda ülevaade erinevatest konfliktsetest olukordadest tavainimese ja ajakirjanduse vahel. Esitatud kolmes juhtumis on tavainimese positsioon erinev:

1. Mõjukas ajakirjandusväljaanne esitab mõjuvõimuta inimesele tõsise süüdistuse, võtmata arvesse süüdistaja isiklike huve antud juhtumi puhul;
2. Naaber kutsutus „Võsareporterit” lahendama naabritevahelist tüli, intervjuu toimub ette teatamata;
3. Sotsiaaltöötaja (ekspert, kuid meediakogemuseta ning mitte suure mõjuvõimuga) peab vastama erivajadustega inimese esitatud süüditustele.

Peatükis on antud ülevaade juhtumites toimunu kohta ning on tehtud ülevaade konfliktsetest kohtadest.

3.1. Eesti Ekspressi artikkel „Seaduse järgi tehtud patt”, Madis Jürgen, 20.04.2000

Valitud juhtum on eelanalüüsitud bakalaureusetöö autori seminaritöös „Inimese võimalused kasutada meedia aruandekohustuse instrumente konfliktis ajakirjandusega”. Kõnealune artikkel ilmus 20. aprill 2000 Eesti Ekspressis (Lisa 5). Artikli autoriks on Madis Jürgen ning lugu sisaldab endas nii teksti- kui ka fotomaterjale. Artikkel pealkirjaga „Seaduse järgi tehtud patt” kirjeldab kuidas „Ameerikas elava vanapreili Aime Nii (93) kingitus sattus Jaani koguduse asemel hoopis vahendaja Mari-Anne Heljase käsutusse” (Lisa 5). Artikli kõneisikud on tollal Los Angeleses tegutsenud pastor Peet Jürgenstein ja Tallinna Perekodu pereema Mari-Anne Heljas. Artiklis on kirjeldatud vastasseisu P. Jürgensteini ja M-A. Heljase vahel.

Peale artikli illumist saatis Heljas kaebuse Avaliku Sõna Nõukogule. Kaebuses toob ta välja, et „artikkel ei edasta tõest, ausat ja igakülgselt teavet”. Välja on toodud, et artiklis pole arvesse võetud ajakirjaniku külastuse ajal talle esitatud dokumente ja hilisemat

kirjavahetust, kus on märgitud Jaani kiriku loobumise põhjused preili Nii kingitustest kui ka preili Nii soov, et osa tema vara kasutatakse lastekodu loomiseks. Lisaks on ajakirjanik jätnud arvestamata, et Eesti Evangeeliumi Luteriusu Kiriku Los Angelese kogudus vallandas P. Jürgensteini õpetaja kohalt, märkides ta ebausaldusväärseks. Esitatud materjalide mitteamarvuse võtmisel on ajakirjanik avaldanud valeinfot Mari-Anne Heljase kohta.

Avaliku Sõna Nõukogu otsustas juhtumi taunivaks kuulutada. „Avaliku Sõna Nõukogu asus seisukohale, et Eesti Ekspress on Mari-Anne Heljase vastu esitanud tõsiseid süüdistusi (petmine), tuginedes vaidluse ühe osapoole väidetele – Peet Jürgensteinile –, kelle usaldusväärsus vajaks seoses eksiilkiriku otsusega täiendavat kontrollimist. Tähelepanuta on jäetud asjaolu, et Jaani kogudus on loobunud preili Nii kinnisvara vastuvõtmisest ega ole vaidlustanud Heljase tegevust iseseisva lastekodu loomisel ja majandamisel. Sellega on rikutud informatsiooni aususe ja igakülsuse nõuet. Tõsised süüdistused ei ole toimetuse poolt tõenditega tagatud, samuti on jäetud kirjutises proportsionaalselt esitamata Heljase versioon” (ASN lahendid...2000).

Juhtumi konfliktikohtadeks on tavainimese kui allikaks muutmine proua Heljase näol. Lisaks veel Isabel Awadi poolt avaldatud murekoht, kus ajakirjanik jätab „tõe” eesmärgil tähelepanuta ühe allika huvid. Ajakirjanik on antud juhtumi juures arvestanud teadliku allika, pastor Jürgensteini huvidega, kuid proua Heljase huvid on jäänud arvestamata nagu selgus ASNi otsuses. Tegu on juhtumiga, mis jäi allikate mõttes lugejatele läbipaistmatuks ja alles ASNile esitatud materjalidest tulevad välja loo probleemsed kohad, mis põhjustasid konflikti tavainimese ja ajakirjanduse vahel.

3.2. Vösareporterite reportaaž „Keila prouad kisuvad keldriboksi pärast kurja vimma”, Peeter Võsa, 14.06. 2011

Teise juhtumi reportaaž kajastab korterielaniku proua Irja probleemi, kes ei pääse ligi keldris asuvale veenäidikule ja ei saa kasutada keldriruumi, sest see on teise majaelaniku poolt lukku pandud. Proua Irja selgitas temale teadaoleval informatsioonil, miks ta sellele

keldrile ligi peaks pääsema. Järgmisena otsis ajakirjanik üles nimetatud majaelaniku, proua Liia. Reporter pöördus Proua Liia poole viimasele ette teatamata, selgitades kohapeal reporteri sealoleku põhjust ja oodates proua poolset kommentaari. Proua Liia on majahaldaja, kes tegeleb veenäitude üles kirjutamisega ja majaarvete maksmisega. Reportaažis näidati naabrite vahelist tüli, kuhu vahepeal on kaasatud ka härra Urmas.

Reporter annab ülevaate probleemist ja tervitab saate meeskonda ootavat proua Irjat, kes siis ajakirjaniku küsimuse peale ütleb, et mureks on „*keldriprobleem*”. Kui proua Irja kommentaaridega on tehtud lühikokkuvõtte probleemist, otsib saatemeeskond üles proua Liia, kellega tekib järgmine dialoog:

Saatejuht: „...teie naaber, tegelikult kutsus meid siia ja ütleb, et te takistate juurdepääsu tema veemõõtjale ja korteritorustikule. Et miks see nii on?”

Proua Liia: „Tule taevas appi!”

Saatejuht: „No taevas ei tulnud appi, Võsareporter tuli.”

Proua Liia: „No aga ta ei maksagi ju.”

Saatejuht: „Mida ta ei maksa?”

Proua Liia: „Ta ei maksa oma vee eest. Sel aastal pole üldse maksnudki.”

Ajakirjanik pöördus eeldusega („*Et miks see nii on?*”) allika poole, kes erinevalt proua Irjast, oli intervjuuks täiesti ette valmistumata. Proua Liia oleks saanud siin kohe ajakirjandusliku informatsiooni töötlemise esimeses etapis oma informatsioonilist enesemääramise õigust kasutada ja ennast kehtestada. Kuid vähese meediakogemusega proua läks saatejuhi manipulatsiooni (eeldust) sisaldava küsimusega kaasa ja tõi sisse veel rohkem informatsiooni (naabrinaine ei maksa oma vee eest). Saate jooksul näidatakse avalikult naabritevahelist tüli, kuid saatelõik lõppeb lahendusega, et keldriboksi uks jääb lahti.

Konflikti kohtadeks on siin inimese allikaks kaasamine talle etteteatamata kui ka uudisväärtuse küsitavus. Viimase puhul tuleb see välja reportaaži esimestel minutitel, kui selgub, et reporteri kohale kutsunud proual pole keldrile õiguslikku alust. Lisaks ka saate edenedes tekkinud sõnelus, kui proua Liia väidab, et naabrinaine pole ka senini esitanud soovi, et keldrisse minna, mida tõendab ka proua Irja vastus, „*...ma ei kerja sinu käest*”.

Sellega on aga uudisväärtus, kus ebaseaduslikult ei lasta korteriomanikku oma keldrile ligi, puudu.

Reportaaž pole selles osalenud allikate poolt kuhugi kaebamiseks edastatud. Kuid praeguse online-meedia ajastul on siin rakendunud üks MAIdest- interneti kommentaarid. Reportaaž on üles riputatud www.reporter.ee veebileheküljele, kus on ka kommenteerimise võimalus. Kommentaare on kokku kuus, milles võetakse ka poolehoidu erinevate allikate suunas. Näiteks „gg” nime alt 14. juuni 2011 tehtud kommentaar: *„Jube üleolevalt käitub suur inimene kellele majas kuulub 2 korterit ja kolm keldripoksi. Kas tõesti ühemaja elanikud ei võiks saada paremini läbi ja pimedat keldrit jagada omavahel? Mingi mees topib vahepeal oma nina sinna kuhu pole vaja ja sõimam teist inimest lolliks. Mitte kellegil ei tohiks olla õigust kedagi rumalaks sõimata ja otsustada teise inimese üle kas ta on rumal või ei ole. Inimesed on pensioni eas aga käituvad ikka veel nagu väiksed lapsed kes istuvad liivakasti ääres:(”.* Reportaažis jääb mulje, mis väljendub ka kommentaaris, et loosse kaasatud Urmas, on täiesti võõras ja kontekstiväline. Kuid uurimistöö autori intervjuus proua Liiaga (Lisa 6) selgub, et Urmas on tema elukaaslane, kes oli samal ajal õues ja kogu aeg filmimise juures, kuid keda ei näidatud pidevalt kaadris. Tegu ei olnud lihtsalt uudistava naabriga, vaid ka ühe kõnealuse keldriboksi kasutajaga. Seega võib kommentaaridest järeldada, et saade on seadnud kahtluse alla allikate maine.

3.3. Vösareporteri reportaaž „Sotsiaalmaja elanik nutab taga ema kappi”, Peeter Vösa, 06.04.2010

Kolmanda juhtumi reportaaž räägib Keila elanikust Lemmist, kes on Keila linna sotsiaalosakonna hoolealune ja kelle korteris tehti hoolekande poolt remont. Remondi käigus visati korterist välja ka Lemmile kuulunud seksioonkapp. Kuna kapp oli Lemmile ema poolt jäänud, siis mure lahendamiseks kutsus ta kohale „Vösareporteri”. Lemmi on erivajadustega inimene ja esmane hea tava dilemma on, kas ja kuidas sellise inimese poolt esitatud süüdistust avalikkusele esitada. Eetrisse jõudnud info põhjal näidati Lemmi korterit ja seksioonkapi asukohta, ning kes ja millal selle kapi võis ära viia. Pärast tutvumist korteri ja probleemiga läks „Vösarporter” koos Lemmiga Keila

Sotsiaalkeskusesse, kus intervjuu andis sotsiaalspetsialist Riina Sippol (kes saate poolt oli ekslikult nimetatud nimega Pille Sock), kes selgitab, miks kapp sai välja visatud. Sotsiaaltöötaja oli ette valmistumata ja polnud teadlik saatemeeskonna saabumisest.

Reportaazi konfliktikohtadeks on inimese, kui allika valik ja reporteri töö meetodid. Allika valiku puhul tekib küsimus, kui eetiline on reporteril valida allikaks sotsiaalosakonna hoolealune, kuidas allikat esitada ning kuidas tema poolt esitatud süüditust käsitleda? Kas lugu on nii suure uudisväärtusega, et see peab jõudma avalikkuse ette? Konflikt tekkis ka reporteri töö meetodi valikul, kui ta kaasas loosse uusi allikaid (sotsiaalspetsialisti näol), ilma viimaseid ette hoiatamata saatemeeskonna saabumisest ja teemaga kurssi viimisest. Sellega seadis reporter sotsiaaltöötaja olukorda, kus ei ole võimalust oma vastuste üle mõelda. Saatejuhi ja sotsiaaltöötaja vahel tekkis järgmine dialoog:

Saatejuht: „Tervist. Mina Peeter Võsa Kanal 2-st „Võsareporterist”. Tohib?”

Sotsiaaltöötaja: „Ja, tohib.”

Saatejuht: „Tõime teile teie....teile vist tuttava inimese.”

Sotsiaaltöötaja: „Absoluutselt.”

Saatejuht: „Nii ja temal on mure.”

Sotsiaaltöötaja: „Kuulan sind.”

Edasi esitas oma mure Lemmi, millele vastas sotsiaaltöötaja. Antud loo puhul tekkis olukord, kus erinevalt eelmise juhtumi puhul, ei sõnastanud saatejuht kaasatud allikale täpset probleemi ja küsimust. Kogu vestlus oli üles ehitatud nii, et ei ole võimalik täpselt toimunud asjaolusid kontrollida. Seda, et teema polnud enam täpne ja fookus kippus nihkuma näitas ka saatejuhi arutelu: „...keldris ei ole meie veel käinud. Aga meie saime sellest aru, et...ee..., et ega selle kapi näol, et...ee... igasugune....tähendab, see kapp oli väga oluline inimese jaoks emotsionaalselt. Ema kapp...ee...ema mälestus ja just nagu ka emale pühamu ja oluline ongi see, et tegelikult...ee..., et saaks ema urn, mis on praegu proual siin kotiga kaasas, saaks sellise väärilise koha tema kodus”. Allajoonitud kohad toovad välja, et selles ühes arutelus tuli saatejuhi poolt esile kolm teemat: vana kapi emotsionaalne väärtus, mälestus emast; vana kapp, kui ema urni hoidja ja pühamu ning kolmandaks vajadus leida koht ema urni jaoks (mis võiks olla ka juba teine kapp, peaasi,

et oleks olemas koht urnile). Saatelõik lõppeb lahendusega, kus sotsiaalspetsialist loodab mingi lahenduse ikka leida ja Lemmit aidata. Lisaks fookusest väljas teemale, oleks ka siin saanud sotsiaaltöötaja end kehtestada ja sekkuda juba ajakirjandusliku informatsiooni töötluse esimesse faasi.

Reportaazi pole kuhugi kaevatud, kuid on riputatud www.reporter.ee veebikeskkonda, kus on lugu kommenteeritud. Kommentaarid seavad kahtluse alla saatelõigus osalenud allikate maine. Näiteks on inimene nimega „k” 9.aprill 2010 kommenteerinud järgmiselt: *„lemmi on puudega, seda ei maksa naerda, koledad inimesed! mina aga vaatan, et sots.ametnik on veel haigem. jutt – vaata, saa aru, see oli kole, viskasime välja....saa aru nii on parem...jne.... hallooo! kes otsustab siin, kas mu asi on ilus või inetu? sobib või mitte? moekas või ei ? see sotsametnik ei tuleks küll lahti lasta, aga saata täienduskursustele, kuna ta ei vasta oma töös vajalikele nõuetele ja punkt * empaatiavõime * on täitmata.”* . Kommenteerija nimega „kati” on 6. aprillil 2010 kommenteerinud: *„Ebanormaalne on see tädi..Remont tehtud kõik on tehtud, korter ilus. Ise oleks pidanud jälgima oma asju, kui ta oleks neile korralikult öelnud, et neid asju mitte puutuda, ei oleks keegi midagi ära visanud, täielik idioot oma kalaga, rääkida ka ei oska ainult nohhitab..”*. Mõlemad kommentaarid on näited suunaga mõlema allika poole. Lisaks on üksikud kommentaarid seadnud kahtluse alla loo vajalikkuse ja saatemeeskonna eetilised normid, et miks lugu on üldse eetrisse lastud. Näiteks on 6. aprillil 2010 nime alt „sass” kommenteeritud: *„Meditiinilist abi oleks hädasti tarvis. Nii Petsile kui sellele omas maailmas elavale prouale. Ja ka nendele kes sellist asja eetrisse on otsustanud paisata. Minu kaastunne tublidele sotsiaaltöötajatele kelle töö ja vaeva üle lihtsalt irvitatakse.”*. Kommentaarides on võetud selged hoiakud selle kohta, mida videoklippides on nähtud.

4. Uuringu tulemused

Uuringu tulemuste osas on esitatud uuringus kasutatud juhtumite võrdlus ja fookusgruppide intervjuude tulemused, mis on esitatud vastavalt uurimisküsimustele. Uuringu tulemustes on lisaks fookusgrupi intervjuudele kasutatud ka intervjuud ühes juhtumis osalenud kahe allikaga (Lisa 6).

4.1. Fookusgruppide seas kasutatud juhtumite võrdlus

Empiiria peatükis välja toodud kolm juhtumit, mis esitati ka fookusgruppidele analüüsimiseks on töö autor välja valinud, sest nad esindavad erinevaid konfliktisuse astmeid ja ajakirjanduse perioode.

1. Eesti Ekspressi artikkel „Seaduse järgi tehtud patt”, Madis Jürgen, 20.04.2000
2. Vösareporterit reportaaž „Keila prouad kisuvad keldriboksi pärast kurja vimma”, Peeter Võsa, 14.06. 2011
3. Vösareporterit reportaaž „Sotsiaalmaja elanik nutab taga ema kappi”, Peeter Võsa, 06.04.2010

Põhjendamaks juhtumite valikut toob töö autor (Tabelis 4) välja nende võrdluse ja erinevused.

	Juhtum nr.1	Juhtum nr.2	Juhtum nr.3
Konfliktisuse aste	Otsene	Otsene	Otsene / Kaudne
Kaasatud allikad	2	3	3
Teema lähedus	Lugu ilmus aastal 2000 ja puudutas Tallinna asutusi ja inimesi.	Lugu võeti eetrisse Keilas ja puudutas Keila inimesi.	Lugu võeti eetrisse Keilas ja puudutas Keila inimesi.
Domineeriv diskursus	Emotsioonide, olustiku kirjeldus. Vaidluse	Saatejuht on kommentaatori rollis	Saatejuht püüab rõhuda emotsionaalsusele, mis

	käigu ja häälekõlade kirjeldus. Allika selge eelistamine teisele, tuues teda detailsemate kirjeldustega lugejale lähemale.	inimestevahelises vaidluses. Saatejuht suunab taustaks kõlava muusika ja kommentaaridega probleemi kulgu nõutud saateformaadi suunas.	kaasnesid erinevate asjadega (kapp, kala, lintmakk ja ema urn). Saatejuht võtab hoiaku inimene vs ametkond, näidates Keila Linnavalitsuse hoonet taustal probleemi üle kordamisel.
Konfliktikohad	<ul style="list-style-type: none"> - etteteatamata allika kaasamine loosse - allikate ebavõrdne esindatus - ajakirjaniku huvi „tõe” otsingul ei arvesta allika soove - allika maine kujundamine ebausaldusväärseks 	<ul style="list-style-type: none"> - etteteatamata allika kaasamine loosse - uudisloo väärtuse küsitavus - allikate osaline kaasamine ja vale mulje jätmine 	<ul style="list-style-type: none"> - etteteatamata allika kaasamine loosse - allikate valik - ebaeetiliste aspektide rõhutamine - uudisloo väärtuse küsitavus

Tabel 4. Kolme juhtumi võrdlus.

- Konfliktisuse astme puhul on näha, et esimese kahe juhtumi puhul on tegu otsese konfliktiga, kus esimese juhtumi korral oli tegu otsese avaliku süüdistamisega ja teise puhul tavainimese etteteatamata allikaks muutmine ja avalikkuse ette toomine. Kolmanda juhtumi juures on tegu nii otsese kui kaudse konfliktiga. Esimesel juhul väljendub see etteteatamata tavainimese allikaks muutmine ning kaudsus avaldub ühe allika ametipositsioonist, mida kasutatakse uudisloo väärtuse tõstmiseks.

- Kaasatud allikatest on esimese juhtumi juures olnud üks teadlik allikas, teise juhtumi juures ka üks teadlik allikas ja kolmanda juhtumi juures kaks teadlikku allikat. Ülejäänud allikad olid kaasatud loosse ilma etteteavitamata.
- Esimene juhtum on aastast 2000 ja peamise tegevuskohana on toodud Tallinn, mis jääb noorema põlvkonna fookusgrupile ajaliselt kaugemaks. Seevastu vanema põlvkonna fookusgrupile on tuttav ka 2000 aasta meedia. Teine ja kolmas juhtum on fookusgruppidele kõige lähemal nii aja kui ka asukoha mõistes, toimudes linnas, kus fookusgruppides osalejad elavad. Lisaks on sotsiaaltöötajate fookusgrupis üks osalistest ise ühes juhtumis allikaks.
- Kõigi kolme juhtumi puhul tuleb välja ajakirjaniku (reporteri) manipulatsioon allikate ja looga, kus loo kulgu suunatakse vastavalt nõutud formaadile.
- Konfliktidena on kõigi juhtumite puhul ühiseks jooneks konflikti avalikuks muutmine.

4.2. Uuringu tulemused

Uuringu tulemused on esitatud lähtuvalt uurimisküsimustest, mis jagavad tulemused kolmeks alapeatükiks. Erinevaid väiteid on täiendatud tekstinäidetega fookusgruppide intervjuudest, millest olulisemad ja äramärkimist vajavad teemad on autori poolt alla joonitud. Äramärgitud kohad on eraldi seletatud lisaks käesolevale peatükile ka järgmises, järelduste ning diskussiooni peatükis. Uuringu tulemuste esimene osa uurib, millised on fookusgruppides osalenute teadmised meedia aruandekohustuse instrumentidest ja kui efektiivseteks nad erinevaid instrumente erinevates ajakirjandusliku informatsiooni töötlemise faasides peavad.

Teine peatükk toob välja fookusgruppide vastused kolme juhtumi näite varal, milliseid meedia aruandekohustuse instrumente peetakse kõige tõhusamateks üleüldiselt ja milliseid tavainimesele kättesaadavamateks.

Kolmas peatükk kirjeldab inimeste valmisolekut end konfliktis ajakirjandusega kehtestada ja mida üldse mõistetakse konfliktiks tavainimese ja ajakirjanduse vahel ning kas see on üldse probleem, mis nõuab tähelepanu ning kes peaks konflikti lahendama. Lisaks on välja toodud ka inimeste tundlikus küsimustes, mis puudutavad kellegi eraelu kajastamist meedias, kas lähedasem teema (aja ja asukoha mõistes) ja tavainimese kui allika kasutamine tõstab kuidagi intervjuueeritavate tundlikust.

4.2.1. Teadmised meedia aruandekohustuse instrumentidest

Rääkides fookusgruppidega konfliktist ajakirjanduse ja tavainimese vahel, palus uurimistöö autor neil kirjeldada, mida intervjuueeritavad teavad ja mis neil seostub sõnaga „meediaeetika”. Kui noored tõid välja seosed tsensuuri ja moraaliga siis sotsiaaltöötajatest fookusgrupp kirjeldas inimeste ära kasutamist, mis läheb nende arusaamise järgi meediaeetikaga vastuollu.

1N19: Ma arvan, et midagi tsensuuriga...

3N19: Mis on moraalne inimese ja....mis on privaatsus ja mis ei ole

2M19: Mida küsitakse, et igast asju ei tohi küsida...

4N46: Minule ütleb see seda, et....ma ei oska täpselt seadust tsiteerida, aga ajakirjanduseetika tähendab seda, et ajakirjanik ei tohi rünnata inimest, kes ei ole samal tasemel, kes ei ole avaliku elu tegelane, et selle inimese isiklikku elu ei tohi segada ja minu meelest selle vastu tohutult eksitakse. Et tegelikult nagu moositakse ära, või nii nagu sina (5N60) ütlesid mingi show tehakse, et see on nagu hästi häiriv. Hästi häiriv eks ju. Et kellega sa millest räägid ja kust sa oma andmeid võtad ja kuidas sa oma nõ objekti siis kasutad.

4N46 vastusest saab välja lugeda ka arusaama, et eetikat ja seadust käsitletakse kattuvate mõistetena (alla joonitud kohad). Siin võib märgata probleemi, kus küsitavuse all on esiteks tavainimeste teadmised ajakirjandusregulatsioonidest ning eeldused, et ajakirjanduseetika peaks ajakirjandust millekski kohustama.

Sotsiaaltöötajatest fookusgrupp rõhutas eetika põhiolemust, mis kehtib kõigi valdkondade puhul ühtemoodi, olgu selleks siis ajakirjandus või midagi muud. Eetikas nähakse midagi sellist, milles järelandmisi ei tohiks teha. Samas toob 5N60 vastus välja ebaselged arusaamad eetikast ja eriti kommunikatsiooneetikast, kirjeldades eetikat ja eetilisi küsimusi ebaselge nimetajaga.

7N43: Eetika. Noh eetika on eetika. On see siis ajakirjandus või miski muu. Nõrgemat ei lööda. Maaslamajat ka ei lööda.

5N60: Ei ole olemas kahte asja olemas eetiline ja mitte-eetiline ju. Ebaeetilist asja ei ole olemas ju. On olemas ainult eetiline.

Võimalikest vahenditest tavainimese kaitsmiseks mainisid mõlemad grupid ära ajakirjanduse, ehk kui üks ajakirjanduse väljaanne teeb liiga, siis võiks abi saamiseks pöörduda mõne teise väljaande poole. See toodi välja just esimese juhtumi puhul. Samas ei pakutud „ajakirjandus ajakirjanduse vastu” varianti teise ja kolmanda juhtumi puhul, kus inimene oli juba televisioonis. Mõnede vastanute puhul ilmnes eeldusi, et ajakirjandus võtab „kaebaja” positsiooni üle, kus teist poolt ei kuulata ära. See selgus näiteks 1M20 vastusest „.....tuua omi asju”, millest saab lugeda kirjeldatud eeldust ajakirjandusest, kui „kaebajast” ning ei osata arvata, et ajakirjanduse eesmärgiks on tegelikult konstrueerida ikkagi ajakirjanduslik lugu.

1. juhtumi, 3. osa vastused noortelt ja sotsiaaltöötajatelt:

1M20: Noh hästi levinud versioon oleks minna „Pealtnägijasse”

1N19: ... ”Pealtnägijasse” jah, minu esimene mõte ka.

1M20: Et televisiooni meediasse. Seal ta saaks palju rohkem ette tuua omi asju. Kirjanduses inimene loeb või ei loe, aga televisioonis on see info teine.

1N19: Jah, „Pealtnägija” on hetkel vaadatuim saade Eestis ka.

2M19: Siis teiste ajalehtede juurde. Et ajakirjanduses on ju konkurents. Kui Eesti Ekspress kirjutab ühe poole pealt siis teine teise poole pealt, et tekib nagu diskussioon.

8N50: Ta võib minna ka televisiooni ja hakata end seal avalikult kaitsma nii et kogu eesti rahvas näeb teda.

6N46: Võtab teise lehe kõrvale, Õhtulehe. Et siis on relv relva vastu, hammas hamba vastu. Väga vahva.

Samas toodi sotsiaaltöötajate fookusgrupis välja ka „hammas hamba vastu” meetodi kitsaskoht, kus inimesed riskivad veel suurema segadusega ning endale tehakse pigem kahju kui kasu, mida kirjeldab 5N60: „See on ajakirjanduse pidupäev.”.

1. juhtumi, 3. osa ja 4. osa vastused sotsiaaltöötajatelt:

6N46: Võtab teise lehe kõrvale, Õhtulehe. Et siis on relv relva vastu, hammas hamba vastu. Väga vahva.

5N60: See on ajakirjanduse pidupäev.

7N43: No meil on teisi ajalehti veel.

8N50: Ma ütlen, et tavaline inimene lähekski selle õnge, et nõuaks endale avaliku esinemise õigust...

Huvitava aspektina rääkisid intervjuueeritavad ajakirjandusest, kui mitme võimukandja esindajast, millelt eeldatakse küll õiglast suhtumist, kuid mis siiski ei toeta tavainimest.

2. juhtumi arutelu, vastused sotsiaaltöötajatelt:

8N50: Aga siin on ikkagi see sama värk, et see signaal, et ajakirjandusel tundub olevat tavalise inimese jaoks eriti suur vägi.

5N60: Esimene, teine, kolmas ja neljas.

8N50: Jah, et see tundub olevat midagi üliluslikku, veel üliluslikku kui muud seadusandlikud organid.

5N60: Eks nad ise ka usuvad.

Meediaeetika arutelu, vastus sotsiaaltöötajalt:

5N60: Inimene on täiesti kaitsetu. Täiesti. Ajakirjandus ei ole mitte 4. võim vaid on 1. 2. 3. ja 4. võim. Sageli ka käitub nii, et inimene jääb täiesti kaitsetuks. Täiesti abituks. Ta ei ole võrdne ajakirjandusega vestlema. Nii et kui mingi lugu on siis see lõigatakse kokku. Et ta oleks vaadatav, et ta pakuks huvi, et ta oleks klikitav, et ta saaks punkte. Et ta siis kui tuleb jälle „Pealtnägija” ja ütleb, et täname, et te valisite meid jälle kõige populaarsemaks. Ja nii edasi. Inimene ta ei otsi tegelikult tähelepanu, tal on mure. Aga ta jääb kaitsetuks.

Mõlemas fookusgrupis loetlesid osalejad erinevate juhtumite ja järelarutluste korral instrumentidena järgmiseid võimalusi: seadus, et ei tohi pildistada; tarbijakaitse laadne amet; inimõiguste kohus; tavaline kohus. Samas ei oldud nimetatud võimaluste olemasolus kui ka tõhususes kindlad. Kindlamalt esitas vaid 7N43 variandi kohtu poole pöördumist, kuid siinkohal tekib küsimus, kas osatakse kaaluda ka asja kohtusse andmisel ettetulevaid probleeme (advokaadi abi, edasine tähelepanu, ressursi ning ajakulu jms?)

1.juhtumi, 1.osa vastus noorelt:

2M19: Kuidas see seadus on, et kui mind ei tohi pildistada, et kui ma ei anna luba. Et samamoodi kui ma ei luba pilti näidata. Et see pole seaduserikkumine...või. On ju?

1.juhtumi, 4. osa vastused noortelt:

2N19: Aga tarbijakaitse laadne amet, mis tegeleks selliste asjadega...

1N19: Kindlasti võibolla ajakirjanikel...ma ei teagi tegelikult kas on mingid....seadused...mingid...

1.juhtumi, 6.osa vastused noortelt:

M219: Kas äkki on mingi inimõiguste kohus, mingi Euroopa inimõiguste kohus. Et mingi ülemaailmne organisatsioon. Ilmselt on inimõiguste kohus...

1.juhtumi, 5.osa vastused sotsiaaltöötajatelt:

7N43: Kohtusse. Nüüd on küll kohtusse. Tõendid olemas ja. Et just nimelt nende artiklite pärast. Ikka kohus kuhu mujale sa lähed...

Eelmise väite ja näidete taustal avaldub ka fookusgruppide arvamus võimalusest sekkuda ajakirjandusliku informatsiooni töötlemise protsessidesse. Vastused on võetud peale 1. juhtumi 1.osa lugemist: „Ajakirjanik tuleb koos Hr. Jürgensteiniga ette hoiatamata uurima kõnealust lastekodu (kui avalikkusele kuuluvat asutust) ja soovib seal kohapeal oleva proua Heljasega lugu teha. Kuidas peaks proua Heljas käituma?

6N46: *Uue aja kokku leppinud. Millal sobib.*

4N46: *Ma arvan, et lastekodusse pole üldse õigus nii sisse hüpata.*

Peale 1. juhtumi 2. osa lugemist, mis oli: „Ajakirjanik ja Jürgenstein soovivad asju selgeks teha ja proua Heljas võtab nad vastu ning jagab selgitavaid materjale. Hoolimata palvest, mitte pildistada, pildistatakse ikka. Kuidas peaks proua Heljas käituma?“, olid arutluses kõlanud variandid järgmised:

6N46: *Välja viskama.*

5N60: *Vot nüüd see oligi see koht, kus ta ei kontrollinud enam olukorda. Kontrollisid teised inimesed. Ja nüüd on ta veel kaitsetum.*

6N46: *Sa võid niisama sõnu öelda, et kui see on teises kontekstis siis ta ju mõjub teistmoodi. Kas siukest nõuet ei ole, et mul on õigus oma see tekst enne läbi lugeda?*

8N50: *Sul on see õigus, aga kui sa ei tule selle peale seda küsida, siis ei pruugi ta seda sulle saata.*

5N60: *Ja kui ta ka saadab siis ta võtab sellest selle teksti, mis talle sobib.*

8N50: *No see mis lõpuks ikkagi avaldub, kas see sinu läbilugemine...ainuke asi sa saad siis näidata, et ta saatis mulle selle materjali, ma ütlesin jah, et see on nagu ainuke asi.*

Pärast 1. juhtumi 2. osa esitamist arutasid intervjuueeritavad ajakirjandusliku informatsiooni töötlemise protsessidesse sekkumise üle. 5N60 vastusest tuleb välja, et juhtumis osalenud allikas oleks saanud sekkuda, kuid kuna see jäi tegemata jäi ta ajakirjaniku suhtes veel kaitsetumaks. Viimane aspekt koos 5N60 vastuse: „...*siis ta [ajakirjanik] võtab selle teksti, mis talle sobib.*”, või 8N50 arvamus: „...*lõpuks ikkagi avaldub...*” toob välja intervjuueeritavate usaldamatuse ajakirjanduse suhtes, kus hoolimata tavainimese võimalikust sekkumisest, teeb ajakirjandus ikka nii, nagu väljaandele sobib. Nii usaldusväärsus kui ka kaitsetuse tunne on ohumärgiks ajakirjanduse ja tavainimese koostööle.

Mitmel juhul toodi mõlemas grupis välja ajakirjanduse sisesed meedia aruandekohustuse instrumendid, mis peaksid hoidma ajakirjandust eetilistes piirides ning mille puudumist või ebaselgust peetakse ka paljude probleemide põhjuseks. Samas tuleb 4N46 vastusest peale teise juhtumi arutelu välja veel kolm aspekti: usk, et rohkem reegleid võiks aidata (nii ajakirjanduse eneseregulatsiooni kui ka tavainimest); inimeste vähene teadlikkus õigustest ja võimalustest suhtlemisel ajakirjandusega ning ebaõiglus, mis väljendub teadlikkuse ja teadmatus avaldumises erinevates olukordades. 4N46 lõik: „*Mina nagu arvan, et...*” viitab tavainimese meediahariduse puudumisele. Meediapädevuste hulka kuuluvad lisaks meediaga suhtlemisoskusele ka meediast arusaamise ja tõlgendamise oskused, mis hetkel 4N46 vastusest loetuna, on tavainimestel puudulikud.

2. juhtumi arutelu vastus sotsiaaltöötajalt:

4N46: Mina nagu arvan, et meil on paljud asjad reglementeerimata ka. Ja ma arvan et ebaõiglust on ka ja just inimesed ei tea ka oma õigusi ja mingid asjad on reglementeerimata ja noh...

1.juhtumi, 2.osa vastused sotsiaaltöötajatelt:

4N46: Selles mõttes on ajakirjanduses mitu korda olnud ju, et see on see komisjon ju...eetikakomisjon ja tegelikult ajakirjandus kogu aeg saab mööda päid ja jalgu eksju. Alati ei pea ju kohtusse minema.

7N43: No aga tegu on ju juba tehtud, et...

4N46: *Ma arvan, et sellega riskitaksegi väga tihti.*

Hoolimata intervjuueeritavate välja toodud probleemkohtadest meedias ja ajakirjanduses tuleb vastusest välja ka olukorra kui paratamatusega leppimine.

2. juhtumi arutelu vastused noortelt:

Janne: Mis te arvate, kas ajakirjanikel on õigus tulla niiviisi ootamatult intervjuuerima?

2M19: Nagu näha on.

2N19: Ma arvan, see kuski kirjas ei ole, et ei või. Aga ma arvan, et peaks ütlema, et tere kas ma võin.

1N19: Jah, et ajakirjanikuna peaks ütlema. Eetiline vist mitte, aga muidugi hea loo arvelt sa pead astuma üle nende piiride, eetika ja moraali ja...

Tavainimese ja meedia vahelise konflikti ennetamisena toodi välja tavainimeste hariduse ja harituse aspekt, mida peeti ka mõnede juhtumite tagajärgede põhjuseks.

2M19: Inimesed peaksid ise mõtlema rohkem.

2N19: Kui rahvas annaks mõista, et neid ei huvita enam Anu Saagim.

2M19: Kui „Võsareporterit” vaatajaskond poleks nii suur.

2M19: Hariduse tõstmine.

1N19: Jah just.

2M19: Elementaarhariduse tõstmine.

1M20: See on juba harituse teema.

Hariduse küsimus tuli välja mitmel korral nõudluse ja pakkumise vormis, kus ka sotsiaaltöötajatest fookusgrupp tunnistas, et nad ootavad meedialt ka meelelahutuse pakkumist. Meelelahutuslike ja mitte meelelahutuslike väljaannete tarbimist võrreldi kui vajaduse ja sundolukorraga. Näiteks 5N50 „*Ma näen palju vaeva, et „Sirpi” lugeda.*”, kirjeldab mitte meelelahutusliku ajakirjanduse tarbimist keerulise protsessina. Väheses meediaharidustaustaga võib keerulisemate ajakirjanduslike väljaannete tarbimine olla vaevaline ja seega ka mitte eelistatud tegevus. Ehk siis kesine meediaharidus tekitab

olukorra, kus eelistatud on meelelahutuslik ajakirjandust, mida on lihtsam tarbida. Sellest tulenevalt on näha ka meelelahutuslikkusega leppimist. Näiteks 6N46: „*Ma ostsin „Naistelehe” nii tore oli.*”, kus intervjuueeritav väljendab positiivset emotsiooni, mis kaasnes meelelahutusliku väljaande soetamisel ja tarbimisel. Seevastu intervjuueeritav 8N50 tunneb distantseeritust ajakirjandusest tänu meelelahutuse kasvule meedias. „*Ja sa kehitad järjest tihedamani õlgu, et mis see nüüd siis oli.*”, lause annab võimaluse tõstatada arutluse mõningate väljaannete (nagu näiteks arutluse all olnud „Eesti Ekspress” või „Pealtnägija”) meelelahutuslikumaks muutumises. Kuidas nende väljaannete auditoriumid muutusele reageerivad, ning kas ja mida saaks sellest järeldada meediaauditoriumi ja -tarbimise kohta?

5N60: *Vaadake ikka mis on kahe väljaande tiraaž. Mis on Õhtulehe tiraaž, mis Sirbi tiraaž. Ma näen palju vaeva, et Sirpi lugeda. See on tõsine, tihe lugemine. Mul läheb kümme minutit 3 lehe lugemiseks. Vot mis on nende kahe lehe erinevus. Sealt see tuleb.*

7N43: *Kui ei ole nõudlust....*

4N46: *No jaa, et noh ilmselt on ju kõike vaja. Ka meelelahutust. Aga mina ikkagi ka kasvõi seda sama „Pealtnägijat”, ikkagi ma vaatan seda...*

8N50: *Ja sa kehitad järjest tihedamani õlgu, et mis see nüüd siis oli. Minul on täpselt sama lugu. Ekspressi ei telli ma enam ammu, rääkimata...noh ma isegi ei tunne puudust, et ma teda enam ei loe.*

4N46: *Eile tulin rongiga linnast ostsin Kroonika.*

6N46: *Ma ostsin Naistelehe nii tore oli.*

4.2.2. Meedia aruandekohustuse instrumentide tõhusus ja kasutamise lihtsus tavainimese aspektist

Mõlema fookusgrupi arutlustest tuli välja eeldatav lihtsus pöörduda oma probleemide lahendamiseks ajakirjanduse poole, nagu näitab 1N19 vastus „*See on kõige lihtsam viis...*”.

3N19: Teised väljaanded siis.

2M19: Inimese hääl ei ulatu nii kaugele kui meedia hääl.

1N19: See on kõige lihtsam viis, et...samas kui nii mainekas ajalehes suudeti juba selline lugu kokku keerata

Samas toodi välja ka esialgse lihtsuse teine pool, kus üks loodetud vahend võib pöörduda kasutaja enda vastu, kas ajakirjanduse enda poolt või tagasisidena teistelt inimestelt.

1N19: Et võib-olla jah see, et tema pärast hakati tulema. Et tema probleem on oluline. Aga mina arvan, et tegelikult kõik on kaotajad. Vaevalt, et keegi tuleb patsutab õlale, et „Tubli, et kutsusid Võsapetsi”. Ma arvan, et pigem on sihukestel teemadel külaajuttudele ainet.

1N19: Näiteks „Võsareporter” teeks hullemaks, keerutatakse ei tea mida kokku. Isegi kui sa olid süütu ja õiguse eest väljas, ikka jääd naerualuseks.

Ootuspäraselt pidasid noorema põlvkonna fookusgrupis osalejad kättesaadavaks variandiks ka internetivõimalusi. Samas leiti ka sellel olevat oma miinuspooled, näiteks seati kahtluse alla sotsiaalmeedia tõhususe ulatus.

2N19: See ei aitaks, kui paned Facebooki sõpradele.

1M20: Kuidas ei aita. Sõprade ees on ju päästetud.

1N19: Jah tegelikult ongi oluline, et sõbrad teaksid, mis värk on. Mind rohkem huvitab inimesed siin Keilas ja lähedased, kui need, kes vaatavad seda kuskil teisel pool Eestit. Muidugi see ei tuleks kasuks, aga ikka huvitavad inimesed, kellega igapäevaselt suhtlen.

Eelmises peatükis toodi välja kohtusse kaebamine kui üks võimalikest vahenditest. Samas toodi kohtusse kaebamise miinuspooleks protsessi keerukus, nagu kirjeldab näiteks 4N46 arvamus: „Katsu endale leida selline advokaat, mis on vingem kui Ekspressi palgatud advokaat.”. Samas tuleb siinkohal välja eelmises peatükis esitatud

küsimus, kas osatakse mõelda kohtusse kaebamisel ette tulevate probleemide peale, millele on viidanud 8N50, et selleks on tarvis raha ja tervist.

1. juhtumi, 4. osa vastused sotsiaaltöötajatelt:

4N46: *Aga katsu seda tõestada. Katsu endale leida selline advokaat, mis on vingem kui Ekspressi palgatud advokaat.*

6N46: *Annab tõestada....tõesti.*

4N46: *Et see on ilmselt hästi hästi keeruline.*

8N50: *Raha on ja jõudu on...*

4N46: *Jah just seda on siis on nagu lootust. Aga suhteliselt hale tundub see olukord küll.*

4.2.3. Probleemi teadvustamine ja tavainimese valmisolek enesekehtestamiseks konflikti korral

Mõlemad grupid kirjeldasid konflikti meedia ja tavainimese vahel kui olukorda, kus tavainimene jääb igal juhul ohvri rolli tänu ebavõrdsetele teadmistele meedia ja ajakirjanduse toimimisest.

2N19: *No see esimene lugu on parim näide. Kus lennatakse otse peale, et mustata. Kui kirjutatakse, mis ei ole tõsi.*

1N19: *Et on rikutud ka sinu inimõigusi. Kuigi jah meil on ka sõnavabadus. Aga ikkagi kui on sõnu väänatud ja inimene paistab alusetult halvas valguses. Siis tekibki konflikt.*

4N46: *No tähendabki et see ei ole võrdsete osapoolte vahel. Ja osapoolte tasakaalustamiseks peaks olema mingi organ, kes seda nõrgemat poolt siis....kes on alati inimene....kes, kaitsma asub.*

See, et konflikt on probleem tuli välja mõlemast fookusgrupist. Probleemi põhjuseks peeti nii ajakirjanduse eetiliste piiride puudumist kui ka inimeste nõudmisi meediatarbijana, mida väljendas näiteks 2M19: „Eks ajakirjandus läheb ka inimeste nägu

ja teevad seda, mis meeldib.” Ajakirjanduse poole pealt seati küsimuse alla mõningate juhtumite uudisväärtus ja ajakirjaniku motivatsioon esitada eetilisi küsimusi tekitavat lugu.

2N19: Minu meelest on väga suur probleem. Seepärast, et kui sihukest asja pole, et inimest mustatakse, siis võetaks ajakirjandust ka tõsisemalt. Kuna seda on nii palju, et võetakse mingi inimene, keda mustatakse siis...tänu sellele ongi meil nii kollane ajakirjandus, et keegi ei usalda enam.

1N19: Kollane toitubki ju sellest...

2N19: Nojaa aga...

2M19: Aga nad ei kirjutaks, kui inimesed ei usuks. Keegi usub, keegi otab, keegi vaatab. Eks ajakirjandus läheb ka inimeste nägu ja teevad seda, mis meeldib.

1N19: Samas sellele tuleks tähelepanu pöörata. See on ebaõiglane, kellelegi tehakse ju iga päev liiga. Igast „Võsareporterist” kumab läbi see et keegi kannatab. Võtjaid ei olegi ju....

4N46: Olgem ausad seal [3. juhtumis] ei olnud ka erilist konflikti. Ma arvan et kui ta nüüd sinna tuli, et sotsiaaltöötajad nüüd nii omavolitsesid seal, et tegelikult oli ju kõik korras. Võib-olla seal tõesti omistati mingeid asju. Aga kui ta nägi ja kuulas selle jutu seal ära, et tegelikult on kõik enam-vähem korras, et ühtegi väärtust ei ole kadunud. Et tal tekkiski idee, et võtame selle ema urni kaenlasse ja saame loo. See on tohutult inetu. Kujutate ette kui keegi kirstu veaks, see urn on ju samasugune.

Küsimusele, kes on konfliktis vastutavaks pooleks ja kes peaks olukorra lahendama pakuti nii tavainimest, ajakirjanikku kui ka meediaväljaannet ehk siis konflikti korral vastutavad kõik osapooled, kes saaksid asjade kulgu erinevate informatsiooni töötlemise faasides kontrollida ja sellega konflikti olukorra maha suruda või vältida.

Janne: Aga kui inimest on naeruvääristatud. Vot enne jäi seletamata ka, et konflikt tundub väga tugev sõna, et tegelikult käib sinna alla ka pehmemad asjad. Kui nt jääbki juurde nimi Võsa-2N, kes peaks selle olukorra lahendama?

2N19: See, kellele liiga tehti ja kes liiga tegi. Omavahel peaks kokkuleppele jõudma. No ongi vabandused. Võsareporter võiks ka järgmise saate algul vabandada, et eelmine saade oli nii ja nii.

2M19: Tegelikult mainet taastada....väga raske on.

Janne: Aga kes vastutab siis selliste olukordade puhul?

1N19: Meedia vastutab.

2M19: Kõik vastutavad.

2N19: Kõik. Kui sa kutsud juba Võsareporterit siis sa pead arvestama, et sinust võidakse kirja panna kõik, mis kätte saadakse. Kui sa oled ta juba kutsunud siis arvesta et ta hoiab oma silmad kõrvad lahti.

Janne: Aga nt esimese juhtumi juures, kes vastutab?

2M19: Aga miks ajakirjanik nagu teeb sellise otsuse, et ta laseb loo igal juhul lehte. Ükski ajakirjanik ei tohiks panna nii subjektiivset lugu ajalehte. Alati on kaks poolt, keda peaks võrdselt kuulama. Et sundseisu ei tohi inimest panna.

Intervjueeritav 2M19 on oma viimases vastuses öelnud, et „sundseisu ei tohi inimest panna”. See võtab kokku juhtumites tekkinud olukorra, kus ühed allikad pandi sundseisu, kui ajakirjanik lähenes neile neid eelnevalt teavitamata. Kahe „Võsareporteris” esitatud juhtumite puhul said lood küll „teise poole” arvamuse, kuid seda tehti ebavõrdsetel alustel.

Tavainimese enesekehtestamisesse suhtuti gruppides erinevalt. Sotsiaaltöötajate fookusgrupis kui ka teises juhtumis osalenud allikate intervjuust tuli välja, et isiklike kogemuste põhjal ei nähtud probleemi nii suurena, et end kolmandas faasis, ehk pärast informatsiooni avalikkuse ette tulekut, kehtestada. Pigem arutleti selle üle, mida oleks võinud kohe ajakirjandusega suhtlemise käigus teha, kui et hakkaks pärast veel midagi tegema. Samas noorema põlvkonna fookusgrupp pidas vajalikuks end igal juhul kehtestada, kui tunti, et käituti nende tahte vastaselt.

Janne: Mis sa arvad, kas sulle RIINA tehti liiga?

RIINA: Ei. Ei. Ei ma ei saa seda....tunnet mul ei olnud. Ma ei saa öelda, et mind oleks lolliks tehtud. Ma tean et ma olin hästi ärevuses, kui ma vaatasin seda lõiku kodus. Et tahetakse lolli ametnikku näidata. Kerge on naeruvääristada.

Janne: Kas te oli ka mingi mõtte kuskile pöörduda?

Liia: Ma ei ole kaebaja inimene. Kuhu ma pöörduksin? Jaa muidugi ma oleks võinud anda ka Võsa kohtusse. Oleks võinud...sest see Irja ütles ja räuskas igasugu asju välja.

Janne: Aga kuidas käituksite, kui uuesti peaks sarnane olukord tulema?

Liia: Ma keeldun. Sest nüüd ma tean, et see on mu juriidiline õigus.

1N19: Mina paluks, et järgmises lehes kogutaks inimesed kokku ja vabandaks või midagi.

2M19: No on aga avaliku sõna nõukogu ja seadused ja ...nendele tuginedes ma ütleks, et kui te ei taha et läheb kohtusse siis...

1M20: ...või laiema meedia ette.

Kuigi ka avaliku elu tegelaste puhul leiti, et nende eraelu avalikustamine ei ole õige, peeti tavainimese kajastamist tõsisemaks rikkumiseks.

4N46: Aga olen mõningaid saateid vaadanud ja tehakse inimesed veel rumalamaks ja ta [Võsareporter] nagu narrib ja alandab neid ja laseb neid tervel Eestil vaadata.

8N50: Ega see Liia võib-olla ei tunnegi end süüdi. Et ta ei saanud võib-olla arugi, et mis seals ikka. Võsapets kohal ja filmib natuke ja....

Teisalt tuli arvamus, et inimene, kes kutsub ise ajakirjanduse kohale, peaks aru saama, mida see endaga kaasa toob.

5N60: Kui seda kahte lugu [1. juhtumit ja 2. juhtumit] võrrelda siis ühe puhul ajakirjanik sõitis sisse. Teise puhul inimesed ise kirjutasid. Nad teavad suurepäraselt, mis on saade Võsapets. Nad ju teavad, nad ju ise kutsusid.

Ajakirjanduse käitumine seati küsitavuse alla ka distantstilt lähema kaasuse ja seal osalenud inimestega. Näiteks noorema põlvkonna fookusgrupis olid kommentaarid kolmanda juhtumi kohta tundlikumad, kuna kõigil intervjuueeritavatel oli loos osalenutega ühel või teisel moel kokkupuudet.

3. juhtumi vastused noortelt:

1N19: Tegelikult on ju tegemist haige inimesega. Me kõik teame. Aga aga jah, et tema ju....siin on juba küll see...eetiliselt vastuolus.

1N19: Sest tegelikult ta [Riina] on siin nii tuntud heade tegude poolest....et ma arvan, et see ei olnud talle midagi.

Fookusgruppides osalenute tundlikus avaldus ka allikate kasutamisel, eriti kolmanda juhtumi puhul, kus üks allikatest kuulus sotsiaallabi saajate hulka.

3. juhtumi vastused sotsiaaltöötajatelt:

4N46: Kõik saavad aru, et tegemist on vaimupuudega inimesega ja eetiline ajakirjanik oleks jätnud ikkagi minu arvates selle loo....või ma ei tea. Noh see kuidas ta küsis, mis sul lindi peal on, mis kala see oli, täiesti ebaolulised küsimused. Ta ju lollitas Lemmit. Et kildu ja nalja saada.

Sotsiaaltöötajatest fookusgrupi puhul avaldus erialalisest taustast lähtuvalt poolehoid esimeses juhtumis osalenud allikale. Hoolimata juhtumi distantstist, tunti suuremat poolehoidu, kui noorema põlvkonna fookusgrupis. Poolehoid avaldus argumenteerimises ja seostamises oma erialalise taustaga.

4N46: Aga seal on ka mingid nüansid. Et kui ma olen tänava peal siis võib mind pildistada. Ma tahan öelda, et siin asutuses olen ma ka ju...ma pole avalikus teenistuses, mitte keegi pole, aga ma natuke kahtlen selles...kas mul on õigus...

6N46: Tegelikult on meil ju ka selline asutus, kus on nagu kliendid. Ja kõik ei ole nagu adekvaatsed otsustama. Nagu seal oli tegemist lastekoduga.

5. Järeldused ja diskussioon

Peatükis on esitatud uurimusest saadud tulemuste järeldused koos diskussiooniga, mida on kõrvutatud teoreetiliste lähtekohtadega. Peatükk on üles ehitatud uurimisküsimuste kaupa.

Kuidas tunnevad tavainimesed meedia aruandekohustuse instrumente?

Teoorias välja toodud argumentatsioon, kus tavainimesel ei ole piisavalt aega ja pädevusi, et ajakirjandusega oskuslikult suhelda tuleb ka antud uurimistöö tulemustes välja. Intervjueeritavatel avaldusid vähesed meediapädevused ja teadmised MAIst ning võimalustest sekkuda ajakirjandusliku informatsiooni töötlemise protsessidesse.

Uurimistulemustest selgub, et fookusgruppi kuulunud tavakodanikel on teadmisi instrumentidest, kuid nad ei oska neid näha, kui meedia aruandekohustuse instrumentidena ning oma teadmistes ei olda kindlad. Mõlemas vanusegrupis pakuti välja instrumendina ajakirjandust, ehk tekitada olukord „*relv relva vastu*” (6N46). 8N50 vastusest, „*...ta võib minna/---/avalikult kaitsma...*”, võib välja lugeda, et see on vahend, mida tavainimene võib kasutada. Mõlemas fookusgrupis mainiti vahendina ära „Pealtnägija”, mida tavainimene enda kaitseks saaks kasutada. 1M20: „*No hästi levinud versioon oleks minna „Pealtnägijasse”*”, mis samas muutub võrdseks „Võsareporteriga”, kuhu „mindi” ka kahes analüüsitud juhtumis. Erinevus toodi välja vaid selles, et „Pealtnägijat” nähakse eetiliseks, ning sellest tulenevalt oodatakse saatelt ka suuremat kasutegurit probleemide lahendamisel. Samas ei olnud sotsiaaltöötajad nii sõbralikult meelestatud sellesse vahendisse ja ka „Pealtnägijat” kirjeldati „*et ta oleks vaadatav, et ta pakuks huvi, et ta oleks klikitav, et ta saaks punkte*” (5N50), kui meelelahutusliku suunitlusega saadet. Toodud näidete puhul tuleb välja kahe erineva saate kui vahendi kasutamine erinevate auditooriumide poolt, kellest ühed näevad ühes vahendis pigem kahju kui kasu ning teine auditoorium näeb selles vahendit, mida kasutada. Siinkohal

saab edasi uurida, miks ja kuidas näeb üks osa meedia auditooriumist ise ühes saates vahendit enda murede lahendamiseks ja teine osa ei näe.

Ajakirjanduse kui aruandekohustuse instrumendina kasutamise võimalus paigutus fookusgruppides osalejate jaoks nii ajakirjanduse siseste kui ka väliste instrumentide hulka. See väljendus ajakirjanduse kui esimese, teise, kolmanda ja neljanda võimu pidamiseks. Samas, on tähelepanuväärne, et seda sama mitme võimu esindamises nähakse ka ohtu tavainimesele, mis jätab ta täiesti kaitsetuks. „*Inimene on täiesti kaitsetu. Täiesti. Ajakirjandus ei ole mitte 4. võim, vaid on 1., 2., 3. ja 4. võim.*” (5N60), milles väljendub see, et kõikide võimude esindajana, ei ole inimesel ka mujalt eriti abi otsida. Ajakirjanduse siseste instrumentide poole pealt oodatakse, et ajakirjandust kutsutakse appi mure lahendamisel ehk ajakirjanduse eetilist ja moraalset valmisolekut toetama ühiskonda, mida leidis ka 5N60: „*Inimene ta ei otsi tegelikult tähelepanu, tal on mure.*”.

Teadmised erinevate meedia aruandekohustuse instrumentide kohta olid vähesed ja ebakindlad, siis need, mida nimetati (nii ajakirjanduse sisesed kui ka välised), peeti ebausaldusväärseteks ja kaootilisteks, millel puudub kindel reglementeeritus. Viimast väljendas sotsiaaltöötajate fookusgrupist 4N46: „*...et meil on paljud asjad reglementeerimata ka.*”. Sellest tulenevalt olid ka paljud arutelud oletuste põhjal, kuna ei oldud kindlad võimalikes vahendites ja tavainimeste õigustes neid kasutada. Ebakindlus avaldus kõikide ajakirjandusliku informatsiooni töötlemise faaside juures, kuigi võimalust sekkumiseks kõiki kolme faasi nägid kõik uurimuses osalejad. Näiteks 5N60 leidis, et Eesti Ekspressi juhtumi puhul oleks saanud ajakirjandusliku informatsiooni esimeses etapis allikas veel midagi teha, aga selle tegemata jätmisel ei omanud ta enam kontrolli ka edasise üle: „*Vot nüüd see oligi see koht, kus ta ei kontrollinud enam olukorda. Kontrollisid teised inimesed. Ja nüüd on ta veel kaitsetum.*”.

Ühe ühise ajakirjanduse välise aruandekohustuse instrumendina mainiti ära meediatarbija haridus ja sellest tulenevalt ka nõudmised ajakirjandusele ning meediale üleüldisemalt. Meelelahutusliku ajakirjanduse osakaalu peeti liiga suureks ja nõudlus selle järele võiks väheneda, lootes, et see parandab ka usaldusväarsust ajakirjandusse. Samas leiti, et

meelelahutust on ka tarvis, ning seda ei peaks ära keelama, vaid selle tootmist peaks piirama. Siinkohal toodi välja uuesti „Pealtnägija”, mida liigitati ka meelelahutuse alla, 4N46: „No jaa, et noh ilmselt on ju kõike vaja. Ka meelelahutust. Aga mina ikkagi ka kasvõi seda sama „Pealtnägijat”, ikkagi ma vaatan seda...”. Samas on siin koht, kus kriitilisemalt läheneda meelelahutuse ja nimetatud vahendi omavahelisele seosele. Kui fookusgrupis toodi „Pealtnägija” välja kui võimalik vahend tavainimese probleemide lahendamisel siis samas käsitleda seda kui meelelahutust tekitab eetilise konflikti- kas tavainimese probleem on siis meelelahutus?

Milliseid meedia aruandekohustuse instrumente peab tavainimene kõige tõhusamateks ?

Uurimistöö üheks eesmärgiks oli ka uurida inimeste teadmisi võimalikest vahenditest, mis on kasutatavad kohtuväliselt. Hoolimata sellest pakuti korduvalt kohtusse andmise võimalust ja erineva spetsialiseerumisega kohtute poole pöördumist. Kuid kohut nähti abivahendina pigem materiaalse ja nii öelda katsutava kahju tekitamisel ning ajakirjandus on abivahendiks, kui on tekitatud maineline ja moraalne kahju. Tavainimese aspektist peeti ka kohtusse andmist üsna vähetõenäoliseks võimaluseks, et see aitab: „Katsu endale leida selline advokaat, mis on vingem kui Ekspressi palgatud advokaat.” (4N46).

Fookusgruppidega tehtud intervjuus avaldus muuhulgas ka tavainimeste mure ja usaldamatus ajakirjanduse suunas. Intervjueeritavatele näideteks toodud juhtumite puhul toodi välja Isabel Awadi (2006) poolt sõnastatud probleem, kus ajakirjanik, pühendudes „tõe” otsingule, kohtleb allikaid ebaeetiliselt. Uudisväärtuse põhjenduseks püütakse allikaid petta (mis selgus „Võsareporter” kaasuste puhul), ohustades sellega tugevalt aga ka ajakirjanduse mainet. Probleemkohaks on I. Awadi poolt väljendatud mure: „Ajakirjanduses tundub allikate julm kohtlemine olevat lahtumatu osa tööst (Awad 2006: 922), mis avaldus ka intervjuudest tavainimestega. Need ja paljud teised uuringus saadud tulemused viitavad ajakirjanduse ja tavainimese kui allika ning tarbija, kriitilistele kitsaskohtadele, mis vajaksid kindlasti suuremat tähelepanu, kui need senini on pälvinud. Nimetatud usaldamatus ajakirjanduse vastu väljendus ka väheses usus ajakirjanduse

siseste instrumentide toimimise kohta. Nii väljendas näiteks 4N46, et tema meelest „...ajakirjandus kogu aeg saab mööda päid ja jalgu...”, kuid ikkagi eksitakse rängalt tavainimese vastu, ning ajakirjandus võtab kõigest hoolimata selle riski, et läheb eetikakomisjoniga vastuollu. Hoolimata eetilistest normidest, tehakse hea loo saamiseks hea tava normides mööndusi, mille tulemusena tavainimest ajakirjanduseetika koodeks ei aita.

Kui üldiselt pakuti ajakirjandust ühe võimaliku instrumendina siis eeldati ka selle lihtsust kasutamisel. Vestlustest fookusgruppidega tuli välja, et inimestel, kes kutsusid ajakirjanduse oma isiklikke probleeme lahendama, käis see otsus ja kohale kutsumine lihtsalt. Samas seati kahtluse alla selle tõhusus ja kasutajasõbralikkus. Kuigi ajakirjandust võib olla lihtne kaasata, siis ei ole tavainimene kaitstud selle eest, et tema poolt rakendatud abistav instrument tema enda vastu ei pööra. Seda kinnitab ühelt poolt esimese uurimisküsimuse all välja tulnud aspekt, et „Pealtnägija” täidab fookusgruppide meelest võimaliku abivahendi rolli, kuid on samas ka meelelahutus. Sama tuli välja ka 1N19 arvamusest, et „...tegelikult kõik on kaotajad.”, kui arutluse all oli „Võsareporterit” kaasamine analüüsitud juhtumites.

Kuna eelmise uurimisküsimusega selgus, et vahendeid teatakse vähe ja nendes, mida teatakse ollakse ebakindlad, ei peeta ka nimetatud vahendeid kuigi tõhusateks ja kasutajasõbralikeks. Kuigi internetti peeti küll lihtsaks vahendiks, ei peetud teda hoolimata oma üha enam kasvavale kättesaadavusele, kuigi tõhusaks. Sotsiaalmeediast mainiti ära Facebook, mille toimimise efektiivsuse tõi välja 1M20: „Kuidas ei aita. Sõprade ees on ju päästetud.”, ehk sotsiaalmeedialt oodatakse abi pigem lähedastele selgitamiseks. Siit edasi tulenes ka fookusgrupis osalenute huvi taastada maine pigem lähedaste ja kogukonna, kui terve Eesti ees, 1N19: „Mind rohkem huvitab inimesed siin Keilas ja lähedased, kui need, kes vaatavad seda kuskil teisel pool Eestit.”.

Mil määral on tavainimene ise valmis end konfliktis meediaga kehtestama?

Kuigi konfliktis meedia ja tavainimese vahel nähakse probleemi, millega tuleks tegeleda ei olda päris kindlad, kes sellega tegelema peaks. Viimast võib järeldada ka tulemustest, kus intervjuueeritavad nägid probleemi tõsisemalt teiste tavainimeste, kui enda puhul. See seab kahtluse alla tavainimese valmisoleku end konflikti korral kehtestada. Hoolimata konflikti astmest või teatud sarnasustest ei identifitseerinud intervjuueeritavad end konfliktis osalenutega. Viimane tuli välja näiteks 8N50 vastuses „*Ma ütlen et tavaline inimene lähekski selle õnge, et nõuaks endale avaliku esinemise õigust...*”, kus tavalise inimese all nähti juhtumite puhul kedagi teist, kui iseennast.

Konflikti meedia ja tavainimese vahel nähti peamiselt ebavõrdsetes positsioonides. Tavainimese võimalust kannatajaks jääda soodustavad teadmatus enda õigustest ja ajakirjanduse oskus seda teadmatust ära kasutada. 8N50 leidis, et inimesel on õigus näiteks tekst enne avaldamist läbi lugeda, aga ta ei tule selle peale, et seda küsida, ning ajakirjandus ei pruugi seda ka inimesele ilma küsimata saata. Oskuse puhul märgiti ära ka ajakirjanduse ootus sellisteks olukordadeks, mis avaldus 5N60 arutluses, „*See on ajakirjanduse pidupäev.*”, kui tavainimene loodab ajakirjanduse vahelisele konkurentsile, ning ajakirjandus materjalile, mida levitada. Intervjuudest tavainimestega selgus ka, et konflikti ajakirjanduse ja tavainimese vahel peetakse probleemiks, millele tuleks tähelepanu pöörata. Konflikti olukordades nähakse ohtu ajakirjanduse usaldusväärsusele, eriti, mis puudutab ajakirjanduselt oodatud eetika ja hea tava nõuete täitmist.

Kitsaskohti nähti ka vastustuse jagamisel konfliktis ajakirjanduse ja tavainimese vahel. Kuigi intervjuudest selgus, et konflikti korral jääb tavainimene igal juhul kannatajaks (nii kaudse kui ka otsese konflikti puhul), peeti vastutajateks siiski kõiki osapooli. Viimane tulenes sellest, et vastajad leidsid igas ajakirjandusliku informatsiooni töötlemise faasis võimalusi, kus inimene saab olukorda kontrollida. Kui ta seda ei tee, siis muutub ta ka vastutavaks pooleks.

Tavainimeste tundlikkus probleemi tõsiduse üle otsustamisel ja konfliktis osalenud tavainimese poolehoidu võtmine sõltus juhtumite lähedusest fookusgrupis osalenutele. Nii näiteks tunti kõigi osalejate poolt suuremat poolehoidu selle inimese suunas, kellega kõik on ühel või teisel moel kokku puutunud. Näiteks 4N46 avaldas arvamust „Võsareporterit” analüüsitud saatest: „*Kõik saavad aru, et tegemist on vaimupuudega inimesega ja eetiline ajakirjanik oleks jätnud ikkagi minu arvates selle loo....või ma ei tea. Noh see kuidas ta küsis, mis sul lindi peal on, mis kala see oli, täiesti ebaolulised küsimused. Ta ju lollitas Lemmit. Et kildu ja nalja saada.*”. Intervjuust tuli välja inimeste ärritus, kui selgus, et juhtumites esitletud allikad on tavainimesed, nagu nemad isegi. Poolehoid väljendus ka professionaalsest taustast, kus sotsiaaltöötajate huvi oli sarnase elukutsega inimesele suurem, kui näiteks noorte fookusgrupi seas. Professionaalne taust lisas juurde veel ühe ebakindluse aspekti suhtlemisel meediaga. Näiteks „Võsareporteris” osalenud allikas, Riina, kartis, et „...*tahetakse lolli ametnikku näidata.*” Korduvalt tõstsid sotsiaaltöötajad ka arutelu sellel teemal, kas mõne valdkonna ekspert on „avalik” või ei ole, mis tõstatab eelnevalt uurimistöö jooksul esitatud teema, et võimuta ekspert on tavainimesega samas staatuses.

Kuigi Eesti mõistes on meedia eneseregulatsiooni, meedia aruandekohustuse instrumentide kui ka tavainimese kui meediatarbija või- allika käsitlusi vähe uuritud pakub antud uurimistööle ka konflikti teise poole- ehk ajakirjanike perspektiive näiteks 2009 aastal valminud Maili Kanguri magistritöö „Eesti ajakirjanike hoiakud eetiliste konfliktide puhul”. Oma töös järeldeb Kangur, et „...dialoogihäire ei saa alguse mitte ajakirjaniku ja allika vahelisest teineteisemõistmise puudumisest, vaid see tekib juba meediatööstuse sees, kus ajakirjanike ja toimetuse juhtide väärtuste vahel puudub kooskõla” (Kangur 2009: 62). Ka nimetatud uurimistöös osalenud intervjuueeritavad on kahtleval seisukohal ajakirjanduse eetilistes ja professionaalsetes tõekspidamistes ning tunnetavad ebakorrapärasust. Nii eelnevalt mainitud magistritöö kui ka käesoleva bakalaureusetöö toovad välja murekohad ajakirjanduse sisemiste ja väliste instrumentide tõhususes, kättesaadavuses ja kasutajasõbralikkuses.

Bakalaureusetöö uuringuks kasutatud meetod õigustas end, sest vastas esitatud uurimisküsimustele. Kuigi valimi väiksus ei võimalda saadud tulemusi laiendada nii öelda kõikidele tavainimestele, võimaldasid need uurida uurimistöös püstitatud ülesandeid.

Kokkuvõte

Antud bakalaureusetöoga uuriti kvalitatiivmeetodit kasutades tavainimeste võimalusi kasutada meedia aruandekohustuse instrumente (MAI) konfliktis ajakirjandusega. Teemat kitsendades piirduti vaid kohtuväliste instrumentide ehk MAIde kirjeldamisega. Täpsustamiseks on antud ülevaade ka ajakirjandusliku informatsiooni töötlemise kolmest erinevast etapist, ning erinevate MAIde kasutusvõimalustest erinevates faasides. Tööd läbivaks mõisteks on konflikt ajakirjanduse ja tavainimese vahel.

Töö teoreetiline osa annab ülevaate 2011 aastal avaldatud meedia aruandekohustuse instrumentidest ning kuidas need toimiksid ajakirjandusliku informatsiooni töötlemise faasides. Lähemalt on analüüsitud vastulause kasutamise õiguse võimalusi ja kitsaskohti ning interneti kommentaare. Viimast toetab ka ühe konkreetse Eesti online-väljaande moderaatoriga e-posti vahendusel tehtud lühiintervjuu.

Empiirilises osas on kirjeldatud kolme erijuhtumit, millest üks on peamiselt veel paberajakirjanduse perioodi kuuluv ja teised kaks on online-ajakirjanduse aegsed. Juhtumite konfliktisuse aste ja iseloom on erinev. See aitab uuringus analüüsida tavainimese positsiooni ja võimalusi erinevates olukordades ning annab taustinformatsiooni ajakirjanduse ja selle tarbija võimaluste arengust.

Teema uurimiseks kasutati uurimisstrateegiana juhtumianalüüsi ning kvalitatiivse meetodina struktureeritud küsitluskavaga fookusgrupiintervjuusid ning empiirilise materjali tarbeks ka semistruktureeritud intervjuusid. Kokku oli kaks fookusgruppi: 2011 aastal keskkooli lõpetanud noored vanuses 19-20 ning 40-60aastased sotsiaaltöötajad. Mõlema grupi ühiseks teguriks oli sama elukoht ja seotus kahe empiirilises osas esitatud juhtumiga. Saadud andmeid analüüsiti *cross-case* meetodil, mis võimaldas analüüsida erinevate vastajate vastuseid ühe teema kohta. Andmed on esitatud tulemustes koos tsitaatide analüüsiga.

Fookusgruppidega tehtud intervjuus selgus inimeste ebakindlus ja vähesed teadmised kohtuvälistest meedia aruandekohustuse instrumentidest. Intervjuus oli ka olukordi, kus inimesed nimetasid erinevaid MAIsid, teadvustamata neid kui võimalikke vahendeid. Kohtusse pöördumist (mis ka ära mainiti), peeti aga liiga aega, raha ja tervist kulutavaks variandiks. Ühe võimaliku instrumendina mainiti ajakirjandust, ehk tekitada olukord „hammas hamba vastu”. Viimast peeti tavainimesele lihtsalt ligipääsetavaks, et kasutada seda, kui aruandekohustuse instrumendina. Kuid nii nagu ka teiste väheste nimetatud instrumentide juures tuli välja ebakindlus nende kasutamise tõhususes, ei peetud ka „hammas hamba vastu” meetodit vaid ühepoolset efektiivseks. Konflikti meedia ja tavainimese vahel peeti probleemiks, millega tuleks tegeleda, sest see ei ohusta mitte ainult tavainimest vaid ka ajakirjanduse ja üldise meedia usaldusväarsust.

Meedia aruandekohustuste instrumentide süsteem on nii Eestis kui ka mujal maailmas vähe räägitud ja praktiseeritud valdkond. Võimalusi, kuidas saaksid meediakogemusega tavainimesed end ajakirjandusega suheldes kehtestada on loodud, kuid nagu intervjuudest selgus, on nende efektiivsus ja kättesaadavus küsitavuse all. Kõik see annab märku sellest, et arenguruumi nii meedias kui ka ajakirjanduses veel on. Käesoleva bakalaureusetöö üheks eesmärgiks oligi luua huvipakkuvast ja vähe uuritud ainesest esmane uuring. Selle kinnituseks avaldus ka intervjuudest tavainimestega uurimistöö väliseid teemasid. Täpsema uuringu saamiseks tuleks laiendada valimit, dokumenteerida rohkem kaasuseid ning laiendada metodoloogiat, mis hetkel piirdus vaid kvalitatiivse uuringuga.

Summary

The bachelor thesis paper carries a name „Common man possibilities for self-assertiveness in communication with media” and is made to find out with qualitative method common man opportunities to use media accountability instruments while being in conflict with journalism. To keep the paper in required capacity, the research has involved only instruments what are nonjudicial. The paper includes overview of three stages of handling the journalistic information and when, where and how to use different media accountability instruments in different stages. Through the research, the concentration stays on a conflict between journalism and common man.

The theoretical part of the thesis gives an overview of media accountability instruments published in 2011 and how they would function in different stages of handling journalistic information. More attention has paid to demur in journalism and commentaries in online-journalistic field. The last is supported also by an interview made with a moderator from one certain Estonian online-edition.

The empirical part describes three different cases of conflicts between common man and journalism. One of them is from year 2000 and the other two from 2010 and 2011. The level of conflict is different in each case which helps better to analyze the position of common man in conflicts.

For research it was used case study as a strategy and qualitative method to make structured questionnaire for focus groups and semistructured interviews for empirical material. There were two focus groups, both holding 5 persons: one with the graduates of 2011 at the age of 19-20 and second with the social workers in the age of 40-60. Common factor for both groups were the same living place and connectivity of two cases through the living place. Gathered data was analyzed with cross-case method, which allows to work with the data from different respondents in same subject. Data is presented in the chapter of results with arguments and quotes.

Interviews with focus groups brought out the insecurity of respondents and the minor knowledge of nonjudicial media accountability instruments. Although occasionally during the interview, there were moments when respondents named different accountability instruments, they were not aware of them as media accountability instruments. Judicial possibilities were still mentioned, but they were found to be too expensive and time consuming. One of the possible ways to help common man in conflict is to use situation “journalism against journalism”. The respondents figured that to be the most easily accessible for common man to use it as a media accountability instrument. As the insecurity came out with other accountability instruments, so was the use of media seen with pros and cons. In general the conflict between common man and journalism was seen as a problem that needs to be dealt with. Otherwise it is going to be threat not only to common man but to the trust of journalism and media in general.

System of media accountability instruments is in Estonia as well around the world still less explored field. Opportunities, where common man could use media accountability instruments for self-assertiveness, have been created, but like the interviews showed, the question lies on the effectiveness. All this shows that there is still space for development for journalism and media in general. One goal of the thesis herein was to create an introduction to the subject that is less explored. The last factor came out also from the interviews that brought up many new questions and possible researches for the future. For better understanding and to widen the conclusion among society, the same research should involve wider selection of respondents, document more cases and diversify the methodology, which at the moment was only on the qualitative bases.

Kasutatud kirjandus

1. **Awad, I.** (2006). Journalists and their sources. Lessons from anthropology. *Journalism Studies*, 7(6):922-939.
2. **Bertrand, C. J.** (1978). Press Councils Around The World: Unraveling a Definitional Dilemma. *Journalism & Mass Communication Quarterly*, 55(2): 241-250.
3. **Evers, H.,** Jempson, M., Powell, W. (2011). Critical citizens online: Adding to or subtracting from conventional media regulation?. *MediaAcT Working Paper series on „Media Accountability Practices on the Internet”*. Finland: Journalism Research and Development Centre, University of Tampere, 4-30.
4. **Fengler, S. & T. Eberwein & T. Leppik-Bork** (2011). Mapping media accountability – in Europe and beyond. T. Eberwein et al (toim.). *Mapping Media Accountability – in Europe and beyond*. Köln: Herbert von Halem Verlag, 7-22.
5. **George, L. A.,** Bennett, A. (2005). *Case studies and theory development in the social sciences*. John F. Kennedy School of Government Harvard University: The MIT Press
6. **Harro-Loit, H.** (1996) Ajakirjandusvabadusest kommunikatsioonivabaduse poole. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
7. **Jaagant, J.** (2012). Inimese võimalused kasutada meedia aruandekohustuse instrumente konfliktis ajakirjandusega. *Seminaritöö*. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut.
8. **Kangur, M.** (2009). Eesti ajakirjanike hoiakud eetiliste konfliktide puhul. Magistritöö. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut.
9. **Karlsson, M.** (2011). The immediacy of online news, the visibility of journalistic processes and a restructuring of journalistic authority. *Journalism*, 12(3):279–295.
10. **Karlsson, M.** (2010). Rituals of transparency. Evaluating online news outlets' uses of transparency rituals in the United States, United Kingdom and Sweden. *Journalism Studies*, 11(4): 535-545.

11. **Kenney, R.** & Ozkan, K. (2011). The Ethics Examiner and Media Councils: Improving Ombudsmanship and News Councils for True Citizen Journalism. *Journal of Mass Media Ethics*, 26(1):38–55.
12. **Krogh von T.** & Nord, W.L. (2010). Between Public Responsibility and Public Relations: A Case Study of Editors' Attitudes Toward Media Accountability in Sweden. *Communication, Culture & Critique*, 3(2):190–206
13. **Krueger, A.R.** (1988). *Focus Groups: A Practical Guide for Applied Research*. Newbury Park: Sage.
14. **Landert, D.** & Jucker, H. A. (2011). Private and public in mass media communication: From letters to the editor to online commentaries. *Journal of Pragmatics*, 43(5): 1422-1434.
15. **Lang, J.** (2011). Ajakirjanike blogide meediakriitiline dimensioon. *Bakalaureusetöö*. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond.
16. **Lazaroiu, G.** (2010). The development of online news production and the empowering of the audience in digital media. *Economics, Management, and Financial Markets*, 5(4): 194–201.
17. **Lewis, S. C.,** Kaufhold, K., Lasorsa, D.L. (2010). Thinking about citizen journalism. The philosophical and practical challenges of user-generated content for community newspapers. *Journalism Practice*, 4(2): 163-179.
18. **Masso, A.** (2011). *Standardiseerimata intervjuu analüüs*. Meedia ja kommunikatsiooni uurimismeetodid. Loengumaterjal.
19. **McQuail, D.** (2000). McQuaili massikommunikatsiooni teooria. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
20. **Ots, K.** (2008). Üksikisiku seisund meedia suhtes ning vastulause esitamise õigus. *Juridica*, 2008 (II): 102-118.
21. **Rabiee, F.** (2004). Focus-group interview and data analysis. *Proceedings of the Nutrition Society*, 63(4): 655–660.
22. **Tight, M.** (2010). The curious case of case study: a viewpoint. *International Journal of Social Research Methodology*, 13(4):329–339-
23. **Ugur, K.** (2004). Meediaõpetus põhikoolis. Tugimaterjal õpetajatele. *Magistritöö*. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni osakond.

24. **Vihalemm, T.** (2012). *Fookus-grupp*. Kvalitatiivsed uurimismeetodid: ülevaade. Loengumaterjal. Tartu Ülikool, ajakirjanduse ja kommunikatsiooni instituut.

Kasutatud internetiallikad

1. **ASN Lahendid.** Avaliku Sõna Nõukogu kodulehekülg. URL (kasutatud aprill 2012) http://www.asn.org.ee/asn_lahendid.php
2. **ASN Lahendid (2000).** *Kaasus nr. 198*. URL (kasutatud aprill 2012) http://www.asn.org.ee/asn_lahendid.php?action=view&num=198
3. **Delfi (2009).** TV3 ja Delfi kutsuvad rahvast ise uudiseid tegema. *Delfi*, 30.november, URL (kasutatud aprill 2012) <http://www.delfi.ee/news/paevauudised/uutdelfis/tv3-ja-delfi-kutsuvad-rahvast-ise-uudiseid-tegema.d?id=27254817>
4. **Eesti ajakirjanduseetika koodeks (2012).** URL (kasutatud aprill 2012) <http://www.eall.ee/eetikakoodeks.html>
5. **Kõuts-Klemm, R., Suni, R.** (2009). *Läbipaistvus Eesti ajakirjanduses. MTÜ Korruptsioonivaba Eesti projekt "Läbipaistvus Eesti ajakirjanduses"*. MTÜ Ajakirjanduse Uurimis- ja Koolituskeskus, URL (kasutatud aprill 2012) <http://www.korruptsioon.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=48114/K%F5utsKlemm%2C+R%3B+Sun%2C+R.+2009.+L%E4bipaistvus+Eesti+ajakirjanduses.pdf>
6. **Tammerk, T.** (2010). Täpsustusi ajakirjanduseetika koodeksi juurde. *ERR*, 16. märts, URL (kasutatud aprill 2012) <http://www.err.ee/sisu.aspx?s=29&a=406>

Kasutatud videomaterjal

1. **Võsa, P.** (2010). Sotsiaalmaja elanik nutab taga ema kappi. *Võsareporter*, 6.aprill, URL (kasutatud aprill 2012) <http://www.reporter.ee/2010/04/06/vosareporter-sotsiaalmaja-elanik-nutab-tag-ema-kappi/>
2. **Võsa, P.** (2011). Keila proudad kisuvad keldriboksi pärast kurja vimma. *Võsareporter*, 14. juuni, URL (kasutatud aprill 2012) <http://www.reporter.ee/2011/06/14/keila-proudad-kisuvad-keldriboksi-parast-kurja-vimma/>